

ხანდაზმულთა დაწესებულებებში ბენეფიციართა მოხვედრის განმაპირობებელი ფაქტორების კვლევა

(ბიოგრაფიულ-ნარატული ინტერვიუების ანალიტიკური ანგარიში)

კვლევა განხორციელდა პროექტის ფარგლებში „სოციალური და საგანმანათლებლო ინიციატივები - მომავალი თაობის კეთილდღეობისათვის’ ’
ორგანიზაცია როტ ფშრ დიე ქელტ-ის ფინანსური მხარდაჭერით

პროექტის დირექტორი: მარინა თოფურია

ანგარიშის ავტორები: იაგო კაჭკაჭიშვილი
სალომე ქინქლაძე

ქალაქი ოზურგეთი
გაბრიელ ეპისკოპოსის 3
ტელ: %496 27 34 64
მობ: %995 557 60 21 83
„ახალგაზრდა პედაგოგთა კავშირი“
ინტერნეტ გვერდი: www.azg.ge
-მაილ: episkopos@azg.ge
აცეხოოკ გვერდი: www.ფაცეხოოკ.გომ/აპკ.გე

2016

სარჩევი

კვლევის მეთოდოლოგია.....	3
ძირითადი შედეგები.....	5
შესავალი: საქართველოში არსებული ხანდაზმულთა დაწესებულებების მიმოხილვა.....	7
1. სოციალურ-ეკონომიკური მახასიათებლები.....	9
1.1. რესპონდენტების სოციალურ-ეკონომიკური მდგომარეობა წარსულში.....	9
1.2. დასაქმება.....	10
1.3. სოციალურ-ეკონომიკური მდგომარეობის თვითშეფასება.....	11
1.4. საკუთრება.....	12
1.5. ჯანმრთელობის მდგომარეობა.....	16
2. ურთიერთობა ოჯახის წევრებთან და ნათესავებთან.....	16
2.1. მეუღლესთან ურთიერთობა.....	16
2.2. ოჯახის სხვა წევრებთან და ნათესავებთან ურთიერთობა.....	18
3. ხანდაზმულთა სახლში მოხვედრის მიზეზები.....	21
3.1. საკუთარი საცხოვრებლის არქონა.....	21
3.2. შევიწროება (abuse) ოჯახის წევრების მხრიდან.....	23
3.3. ოჯახისგან გაუცხოება.....	24
3.4. მძიმე ეკონომიკური მდგომარეობა.....	25
3.5. ჯანმრთელობის მძიმე მდგომარეობა.....	25
3.6. ოჯახის წევრის გარდაცვალება.....	26
4. სოციალური მუშაკის შეფასება.....	27
5. ხანდაზმულთა სახლის შეფასება.....	27
6. ხანდაზმულთა სახლში ცხოვრების მიმართ დამოკიდებულება.....	30

კვლევის მეთოდოლოგია

კვლევის მიზანს წარმოადგენდა საქართველოში არსებულ ხანდაზმულთა თავშესაფრებში ბენეფიციარების განთავსების მიზეზების გამოვლენა, იმის დადგენა, თუ როგორი გამოდილების და ბიოგრაფიის ადამიანები წარმოადგენენ თავშესაფრებში მოხვედრის რისკ-ჯგუფს.

კვლევა ჩატარდა ხანდაზმულთა სახლების ბენეფიციარებთან თვისებრივი კვლევის მეთოდების გამოყენებით. კვლევის მიზნების შესასრულებლად გამოყენებული იქნა **ბიოგრაფიულ-ნარატიული ინტერვიუს მეთოდი**. ეს უკანასკნელი აქცენტს აკეთებს ინდივიდების გამოცდილებებზე, პერსპექტივებსა და დამოკიდებულებებზე და, ამავდროულად, აღიარებს მათ დროით-სივრცით განსაზღვრულობას. ამ შემთხვევაშიც, სამეცნიერო შესწავლის მიზნების შესაბამისად, კვლევა ცდილობდა დაკვირვებით გასცნობოდა რესპონდენტების პერსპექტივას ხანდაზმულთა სახლში ცხოვრებასთან დაკავშირებით.

სულ ჩატარდა 38 ინტერვიუ. კვლევის ინსტრუმენტი იყო ნახევრად-სტრუქტურირებული გზამკვლევი, რომელიც შედგებოდა რამდენიმე ღია კითხვისგან. მიუხედავად ამისა, თითოეული ინტერვიუს განმავლობაში იცვლებოდა მათი ფორმულირება, რიგითობა და ჩნდებოდა ახალი კითხვები. ინტერვიუები იწერებოდა აუდიო-ფირზე, რის შესახებ ინფორმაციაც წინასწარ მიიღეს რესპონდენტებმა. იდენტიფიცირებადი ინფორმაცია კვლევის მონაწილეების შესახებ წაიშალა; ეთიკური მიზეზების გამო, მათი სახელები შეცვალა ფსევდონიმებით.

ბიოგრაფიულ-ნარატიულ ინტერვიუები ჩატარდა საქართველოს 5 ქალაქში არსებულ შემდეგ 8 ხანდაზმულთა თავშესაფრებში:

- თბილისი: „დიოდორა“, „თბილისის ხანდაზმულთა პანსიონატი“, „ჩემი ოჯახი“, „ბეთელი“;
- სიღნაღის რ-ნი: „თაობათა კერა“;
- წნორის რ-ნი: „უზრუნველი სიბერე“;
- ოზურგეთის რ-ნი: ახალგაზრდა პედაგოგთა კავშირის ხანდაზმულთა სახლი „ანასელი“;
- ქუთაისი : „ქუთაისის ხანდაზმულთა პანსიონატი“.

ინტერვიუებში მონაწილეთაგან 23 ქალია, ხოლო 15 – მამაკაცი. მათი ასაკი მერყეობს 62–92 წლებს შორის. ბიოგრაფიულ-ნარატიული ინტერვიუების რესპონდენტთა შერჩევისას გათვალისწინებულ იქნა შემდეგი კრიტერიუმები:

- საქართველოში არსებული ხანდაზმულთა თავშესაფრის ბენეფიციარის სტატუსი;

- გეოგრაფიულ-ტერიტორიული წარმომადგენლობა (საველე სამუშაოები მიმდინარეობდა საქართველოს სხვადასხვა რეგიონში);
- წარსულში მომხდარი ფაქტების გახსენების (რეფლექსიის) უნარი.

თითოეული ბიოგრაფიულ-ნარატიული ინტერვიუ საშუალოდ, დაახლოებით, 1.5 საათი გრძელდებოდა. რაც შეეხება რესპონდენტებთან დაკავშირებას, ეს მოხდა კონკრეტული ხანდაზმულთა სახლების ადმინისტრატორებთან შეთანხმების შედეგად წინასწარი ვიზიტის საფუძველზე. ხანდაზმულთა სახლში ვიზიტის პირველ დღეს თავშესაფრის ადმინისტრატორთან გასაუბრებისა და რესპონდენტების შერჩევის შემდეგ, ამ უკანასკნელთაგან ინტერვიუზე თანხმობის მიღების და ასევე იმ მიზნით, რომ ბენეფიციარები ინტერვიუსათვის მზად ყოფილიყვნენ (რამდენადაც ბიოგრაფიულ-ნარატიული ინტერვიუ საჭიროებს რესპონდენტებისაგან წარსულში მომხდარი ფაქტების გახსენებას, ზოგიერთი შემთხვევა კი, შესაძლოა, ტრავმულ გამოცდილებას უკავშირდებოდეს), ხდებოდა მათთან შეხვედრა. ხოლო მომდევნო დღეებში კი უკვე უშუალოდ ბენეფიციარებთან ინტერვიუს ჩატარება.

ინტერვიუების დასრულების შემდეგ მოხდა მათი გაშიფვრა, ანუ მომზადდა ტრანსკრიპტები. შემდეგ მონაცემები თემატურად გაანალიზდა. ეს მეთოდი შეირჩა მისი მოქნილობის გამო. თავდაპირველად, მოხდა მონაცემების რამდენჯერმე წაკითხვა, ძირითადი ფრაზების გამოყოფა და მათი კოდირება. შემდეგ კი ეს კოდები ტრანსფორმირდა თემებად. თითოეულ თემაში გამოიყო სუბ-თემები. ძირითადი თემები განხილული იქნება მომდევნო თავებში.

ძირითადი შედეგები

ბიოგრაფიულ-ნარატიული ინტერვიუები ჩატარდა რესპონდენტებთან ხანდაზმულთა სახლებში, რომელთა ასაკიც 62-92 წლებს შორის მერყეობს. 38 რესპონდენტიდან 23 მდებარეობითი სქესის წარმადგენელია.

მონაწილეები საუბრობდნენ და აფასებდნენ გარემოსა და პირობებს აღნიშნულ სახლში და განსაკუთრებულ აქცენტს აკეთებდნენ იმაზე, თუ რამ განაპირობა მათი მოთავსება აღნიშნულ დაწესებულებაში. რესპონდენტების საუბრის ძირითადი ნაწილი ეხებოდა მათ ოჯახს, განსაკუთრებით, შვილებსა და შვილიშვილებს. შესაბამისად, თემები, რომლებიც ანალიზის პროცესში გამოიყო, ძირითადად, ეხება რესპონდენტების სოციალურ-ეკონომიკურ მახასიათებლებს, მათ ოჯახს, ხანდაზმულთა სახლში წასვლის მიზეზებსა და ამ უკანასკნელის შეფასებას.

კვლევის შედეგები მიუთითებს, რომ თითოეული რესპონდენტის ბავშვობა და მათი სოციალურ-ეკონომიკური მდგომარეობა ახალგაზრდა ასაკში ერთმანეთისგან განსხვავებულია. მხოლოდ რამდენიმე საერთო მახასიათებელი გამოიკვეთა, მათ შორის ის, რომ რესპონდენტები, ძირითადად, მრავალშვილიან ოჯახებს მიეკუთვნებოდნენ; რაც შეეხება დასაქმებას, თითქმის ყველა მათგანი იყო დასაქმებული; რესპონდენტებს, ძირითადად, ჰქონდათ საშუალო ან პროფესიული განათლება.

განსხვავებული იყო კვლევის მონაწილეების ოჯახების მატერიალური მდგომარეობაც ახალგაზრდა ასაკში, რაც მიუთითებს, რომ მათი ხანდაზმულთა სახლში ყოფნა არ არის დაკავშირებული ბავშვობაში მათ მიმღე მატერიალურ მდგომარეობასთან. თუმცა, ამის შემდეგ, ეს უკანასკნელი დიდ გავლენას ახდენს რესპონდენტების ამჟამინდელ მდგომარეობაზე. მათი ეკონომიკური მდგომარეობა რთულდება და, უპირველესად, ეს ეხება საკუთრებაზე უფლებას და მის ფლობას. თითქმის არც ერთ რესპონდენტს არ ჰქონდა საკუთრება. ეს პრობლემა თითქმის ყველა მათგანს აწუხებს. მათ საკუთრებაში არსებული ბინა ან გაიყიდა, ან მიისაკუთრეს, ან თავად გადასცეს ოჯახის სხვა წევრებს. იყო შემთხვევებიც, როცა რესპონდენტებს საერთოდ არ ჰქონდათ საკუთრება. ასეთი ტენდენცია განსაკუთრებით ხშირად ახასიათებთ ქალ რესპონდენტებს, რაც ნიშნავს, რომ ეს საკითხი გენდერულად განპირობებულია.

იმ რესპონდენტების დიდი ნაწილი, ვისაც შვილები ჰყავს (უმრავლესობა დაოჯახებული იყო და შვილებიც ჰყავს), ხშირად საუბრობს მათზე. რესპონდენტების უმრავლესობა, ძირითადად, იმედგაცრუებულია საკუთარ შვილებთან ურთიერთობით. ამის ორი ძირითადი მიზეზი გამოიკვეთა: უყურადღებობა და შვილების მხრიდან არასათანადო მოპყრობა. ეს უკანასკნელი გულისხმობს როგორც ძალადობას, ასევე მშობლების შემოსავლის (ძირითადად, პენსიის) მისაკუთრებას. კვლევის მონაწილეები ხშირად საუბრობენ იმაზე, რომ

შვილები მათ მიმართ სათანადო ყურადღებას არ იჩენენ, იშვიათად ნახულობენ და ეკონტაქტებიან მათ.

კვლევა ფოკუსირდება იმაზე, თუ რა არის ხანდაზმულთა სახლში რესპონდენტების განთავსების მიზეზები. მონაწილეთა უმრავლესობა აღნიშნავს, რომ ეს მათივე ნებით მოხდა. თუმცა, აღნიშნულ გადაწყვეტილებას სხვადასხვა მოტივაცია ედო საფუძვლად. გამოიკვეთა რამდენიმე მიზეზი: საკუთარი საცხოვრებლის არქონა; მძიმე ეკონომიკური მდგომარეობა (სიღარიბე); ჯანმრთელობის მძიმე მდგომარეობა; ოჯახის წევრის გარდაცვალება; შევიწროება (abuse) ოჯახის წევრების მხრიდან და ოჯახისგან გაუცხოება (ანუ, რესპონდენტების განცდა, რომ ისინი ზედმეტები არიან ოჯახში). ოჯახის წევრთა მხრიდან შევიწროებას, ძირითადად, აქვს ფსიქოლოგიური და ეკონომიკური ძალადობის ფორმა. თუმცა, ხდება ფიზიკური ძალადობის შემთხვევებიც (ცემა, ღისების შემლახავი გარემოს შექმნა და სხვ.).

შესაბამისად, ხანდაზმულთა სახლების ფუნქციაა ასაკოვანი პირების ღირსეული სოციალიზაცია, რაც გულისხმობს ბენეფიციართა საცხოვრებლით უზრუნველყოფას, ჯანმრთელობის დაცვას, ეკონომიკურ რეაბილიტაციას, არაძალადობრივი კომუნიკაციის შესაძლებლობას და სხვ.

საკუთრივ, ხანდაზმულთა სახლით კვლევის მონაწილეები, ძირითადად, კმაყოფილები არიან. მომსახურე პერსონალს, გარემო პირობებსა და სამედიცინო მომსახურების ხარისხსაც ისინი დადებითად აფასებენ. სახლების სხვა ბენეფიციარებთან ურთიერთობაც, ძირითადად, თანამშრომლურია. თუმცა, კვლევის ერთ-ერთი მთავარი მიგნება არის ის, რომ მიუხედავად, რესპონდენტების ხანდაზმულთა სახლის (როგორც მომსახურების) მიმართ გამოხატული კმაყოფილებისა, მტკივნეულად განიცდიან მათი, ამგვარ გარემოში ცხოვრების ფაქტს. რესპონდენტებისთვის ხანდაზმულთა სახლში ცხოვრება დაკავშირებულია სირცხვილის განცდასთან, ანუ სტიგმას წარმოადგენს. ბენეფიციართა ნაწილი ამბობს, რომ მათ ამ ინსტიტუციაში ცხოვრება არ დაუმსახურებიათ, ეს მათთვის ტვირთია ან სასჯელი.. ამასთან ერთად, ისინი განიცდიან იმასაც, რომ მათთან იშვიათად მიდიან მნახველები. კვლევის ეს შედეგი მიუთითებს, რომ ხანდაზმულთა სახლში მიდიან ადამიანები მოწყვლადი ჯგუფებიდან, რომლებიც, სხვა არჩევანის შემთხვევაში, სავარაუდოდ, არ წავიდოდნენ იქ საცხოვრებლად.

შესავალი: საქართველოში არსებული ხანდაზმულთა დაწესებულებების მიმოხილვა

დღეისათვის ქვეყნის მასშტაბით მოქმედებს ხანდაზმულთა ორი დიდი ზომის რეზიდენტული დაწესებულება - თბილისისა და ქუთაისის პანსიონატები, რომლებსაც ადმინისტრირებას უწევს სსიპ ადამიანთ ვაჭრობის (ტრეფიკინგის) მსხვერპლთა, დაზარალებულთა დაცვისა და დახმარების სახელმწიფო ფონდი. ამ ეტაპისთვის მოცემულ დაწესებულებებში განთავსებულია სულ 161 ბენეფიციარი (თბილისში - 73, ქუთაისში - 88).

დიდი ზომის რეზიდენტული დაწესებულებები არის ქალაქად მდებარე, ინსტიტუციური მოწყობის მომსახურება, რომლებშიც ბენეფიციარები უზრუნველყოფილნი არიან თავშესაფრით, კვებით, ჰიგიენის დაკმაყოფილებით, სამედიცინო მომსახურებით.

აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ 2012 წლიდან, „სოციალური რეაბილიტაციისა და ბავშვზე ზრუნვის სახელმწიფო პროგრამაში“ გათვალისწინებულ „სათემო ორგანიზაციების ქვეპროგრამის“ ახალ სამიზნე ჯგუფად განისაზღვრა ხანდაზმული პირები. აღნიშნული მომსახურება წარმოადგენს ხანდაზმულთა პანსიონატების ალტერნატივას. სათემო მომსახურება მაქსიმალურად მიახლოებულია ოჯახურ გარემოსთან, ამასთან, მისი მცირე ზომის მატერიალური ბაზა, კომფორტულ და მყუდრო საარსებო სივრცეს უქმნის ხანდაზმულებს, როგორც ინდივიდუალური (სადინებელი), ისე საერთო მოხმარების (სამზარეულო, დერეფანი, შეხვედრების/სასტუმრო ოთახები) ფართებში. ამასთან, სათემო მომსახურებები, უმეტესად მოქმედებს პატარა თემებში (სოფლად ან პატარა ქალაქად), რომელთაც აქვთ საკუთარი ეზო, სამეურნეო ნაკვეთი, რომელშიც ბენეფიციარებს შეუძლიათ დაისვენონ, ჩაერთონ ეზოს კეთილმოწყობის/გალამაზების, შინამეურნეობის საქმიანობებში.

ხანდაზმულთა პანსიონატში და სათემო ორგანიზაციაში ხანდაზმული პირის მოთავსებისა და ამ დაწესებულებიდან მისი გაყვანის წესი და პირობები განისაზღვრება საქართველოს შრომის, ჯანმრთელობისა და სოციალური დაცვის მინისტრის ბრძანებით, რომლის თანახმადაც, ზემოაღნიშნულ მომსახურებებში მოთავსებას ექვემდებარება ხანდაზმული, ასევე შშმ პირი 60 წლის ასაკიდან, გარდა ფსიქიკური აშლილობის მქონე შშმ პირისა, ხოლო სათემო ორგანიზაციაში მოთავსებას ექვემდებარება ხანდაზმული (მათ შორის, შშმ პირი, გარდა ფსიქიკური აშლილობის მქონე შშმ პირისა).

სოციალური მუშაკის შეფასებისა და დასკვნის საფუძველზე, სათემო ორგანიზაციაში, ფონდის ფილიალებში – ხანდაზმულთა და შშმ პირთა პანსიონატებში გადაუდებელი წესით

პირის განთავსებაზე, სამინისტროსთან შეთანხმებით გადაწყვეტილებას იღებს მეურვეობისა და მზრუნველობის ორგანოს რეგიონული საბჭოს თავმჯდომარე.¹

პირის ხანდაზმულთა ან შშმ პირთა პანსიონატში ან სათემო ორგანიზაციაში მოთავსების საკითხი რეგიონული საბჭოს მიერ განიხილება ხანდაზმულთა და შშმ პირთა პანსიონატებსა და სათემო ორგანიზაციებში მოსათავსებელი მაძიებლების რეესტრის რიგითობის მიხედვით, შემდეგი თანმიმდევრობით – სხვა სადღეღამისო სპეციალიზებული დაწესებულებიდან გადასაყვანი ბენეფიციარები, სკოლა–პანსიონის 18 წელს მიღწეული აღსაზრდელები და, ამ წესის შესაბამისად, გადაუდებელი წესით განსათავსებელი პირები, ასევე, ის პირები, რომლებსაც უფრო ადრე აქვთ სააგენტოში წარდგენილი განაცხადი არაფულადი მომსახურების თაობაზე, ჩამოთვლილი რიგითობის მიხედვით.

სპეციალიზებულ დაწესებულებაში პირის მოთავსებასთან ერთად რეგიონული საბჭო იღებს გადაწყვეტილებას აღნიშნულ დაწესებულებაში ბენეფიციარის სრული სახელმწიფო დაფინანსებით/თანადაფინანსებით/დაფინანსების გარეშე მოთავსების თაობაზე, კანონმდებლობით დადგენილი წესით. ფონდის ფილიალებში – ხანდაზმულთა და შშმ პირთა პანსიონატში მომსახურების მიღების შესახებ ხელშეკრულების სტანდარტულ ფორმას ამტკიცებს ფონდი სამინისტროსთან შეთანხმებით.

¹ მეურვეობისა და მზრუნველობის ორგანოს რეგიონული საბჭოები შეიქმნა „საჯარო სამართლის იურიდიული პირის – სოციალური მომსახურების სააგენტოს დებულების დამტკიცების შესახებ“ საქართველოს შრომის, ჯანმრთელობისა და სოციალური დაცვის მინისტრის 2007 წლის 27 ივნისის №190/ნ ბრძანებაში დამატების შეტანის საფუძველზე (მუხლი 5¹). ცვლილება შევიდა 2010 წლის 8 თებერვალს გამოცემული ბრძანების საფუძველზე (ბრძანების ნომერი 32/ნ). შესაბამისად, რეგიონული საბჭოების ისტორია ამ თარიღიდან იწყება.

1. სოციალურ-ეკონომიკური მახასიათებლები

თითოეული თემატური ბლოკის განხილვამდე, მნიშვნელოვანია, რესპონდენტთა ძირითადი სოციო-დემოგრაფიული მონაცემების აღნიშვნა. ბიოგრაფიულ-ნარატიული ინტერვიუები ჩატარდა ხანდაზმულთა სახლებში რესპონდენტებთან, რომელთა ასაკიც 62-92 წლებს შორის მერყეობს. 38 რესპონდენტიდან 23 მდედრობითი სქესის წარმადგენელია. უმრავლესობა ეთნიკურად ქართველია, თუმცა კვლევის ზოგიერთი მონაწილე უკრაინიდან, პოლონეთიდან ან სომხეთიდანაა.

1.1. რესპონდენტების სოციალურ-ეკონომიკური მდგომარეობა წარსულში

კვლევის მონაწილეები საუბრობდნენ საკუთარ ბავშვობაზე, მშობლებზე, დედამამისშვილებსა და ბავშვობის ისტორიაზე. ძირითადად, ისინი მიეკუთვნებოდნენ მრავალშვილიან (4-9 შვილიან) ოჯახებს. რესპონდენტები ბავშვობაში საკუთარი ოჯახის ეკონომიკურ მდგომარეობას უფრო ხშირად ნეიტრალურად (არც დადებითად, არც უარყოფითად) აფასებენ. ისინი, ვისაც მშობლები ჰყავდა და მათთან ერთად იზრდებოდა, ძირითადად, იხსენებდნენ უპრობლემო და მშვიდ ბავშვობას. თუმცა, მაგალითად, გიორგი (80 წლის, ქვრივი), საუბრობს იმაზე, რომ მისი ოჯახი მუშათა კლასის წარმომადგენელი იყო და ეკონომიკურად უჭირდათ: „ახლა რომ ვაკვირდები ჩემს ცხოვრებას, არ არის სასიამოვნო. [...] სულ გაჭირვება მქონდა.“ ზოგიერთ რესპონდენტს მშობელი ადრე გარდაეცვალა, ხოლო ზოგიერთი მათგანი ბავშვთა სახლში გაიზარდა. ნაზი (75 წლის, ქვრივი), რომელსაც მამა გარდაეცვალა, ასეთ ისტორიას იხსენებს:

„მამის გარდაცვალების შემდეგ, მული მოვიდა დედასთან და უთხრა, ქუთაისში არის უდედმამო ბავშვთა სახლიო, იქნებ ბავშვები დროებით მაინც წავიყვანოთო. გაგიჟდა დედაჩემი, ეს მახსოვს. მე და ჩემი პატარა ძმა, 6 თვის იყო მაშინ, დედამ მიგვიყვანა მაინც ამ უდედმამო ბავშვთა სახლში. რადგან მშობელი გვყავდა, არ მიგვიღეს. გარეთ რომ გამოვედით, დედაჩემმა დაგვსვა ბოლო კიბეზე, დამაჭერინა ჩემი ძმა ხელში და დაგვტოვა. ალბათ, შორიახლოდან გვიყურებდა, სანამ არ შეგვიყვანდნენ. იქ ვიზრდებოდით კარგა ხანი. სკოლის ასაკის რომ გავხდი, მიშვილა ქალმა [...] შემდეგ ბიოლოგიური დედა მოვიდა და ორივეს წაყვანა უნდოდა. დირექტორმა უთხრა, ვილაცა წაიყვანს და გზაზე დააყენებსო, შენ როგორ უნდა არჩინო, ქმარიც არ გყავსო. მე დამტოვა და პატარა ძმა წაიყვანა. იმის მერე გამაშვილეს [...] თავს ვგრძნობდი კარგად, ვსწავლობდი ბეჯითად, სიყვარულით მივლიდნენ, არაფერი არ მაკლდა. დედა და ოჯახი რომ მახსენდებოდა, ძალიან ცუდად მოქმედებდა ჩემზე. ერთ დღეს ავად გავხდი - ბატონები დამემართა [...] ვაბოდებდი თურმე ჩემს პატარა ძმას და ოღონდაც გადაგვირჩეო და წავიყვანთ და გაგაცნობთ დედამამისშვილებსო. 600 მანეთი გადაიხადეს ტაქსში და წამიყვანეს, დამტოვეს 1 კვირა. მერე მე თვითონ მოვითხოვე დაბრუნება. ცოტა ხნის შემდეგ წამოვიყვანე ჩემი ძმა.“

ნაზის მსგავსად, ის რესპონდენტები, რომელთაც ბავშვობაში დაედუპათ მშობელი ან მშობლის გარეშე იზრდებოდნენ, აქცენტს აკეთებდნენ იმაზე, თუ როგორ უჭირდათ მათ გარეშე; გარდა ამისა, საკუთარი ოჯახის რთულ მატერიალურ მდგომარეობაზე საუბრობდნენ კვლევის ის მონაწილეებიც, რომელთა ბავშვობა ან ახალგაზრდობაც მეორე მსოფლიო ომის პერიოდს დაემთხვა. ქეთევანი (85 წლის, ქვრივი) ამბობს, რომ ომის პერიოდში მისმა ოჯახმა სიღარიბე გამოიარა და ფეხსაცმელიც კი არ ჰქონდა სკოლაში სასიარულოდ. ზოგიერთი რესპონდენტი ამბობს, რომ მათი ბავშვობა, ძირითადად, დაკავშირებული იყო შრომასთან და ოჯახის შენახვასთან. მაგალითად, ალექსანდრე (72 წლის, ქვრივი) ამბობს, რომ მესამე კლასიც ვერ დაამთავრა, მუშაობდა, რათა მშობლები და 6 დედამამიშვილი ერჩინა.

შესაბამისად, რესპონდენტების უმრავლესობის ეკონომიკური მდგომარეობა მათი ბავშვობის პერიოდში არ იყო ძალიან მძიმე. თუმცა, ზოგიერთ შემთხვევაში ისინი რთულ ეკონომიკურ პირობებზე საუბრობენ. ძირითადად, ასეთი შემთხვევები დაკავშირებულია მშობლის გარდაცვალებასთან ან ომის პერიოდთან.

1.2. დასაქმება

კვლევის მონაწილეების უმრავლესობას საშუალო, არასრული საშუალო ან პროფესიული განათლება აქვს მიღებული. არიან ისეთი რესპონდენტებიც, რომელთაც უმაღლესი განათლება აქვთ, თუმცა მათი რაოდენობა მცირეა. აღსანიშნავია ისიც, რომ მათი აბსოლუტური უმრავლესობა მუშაობდა. რესპონდენტი ქალები, ძირითადად, მუშაობდნენ პედაგოგებად, ექიმებად, ექთნებად, დამლაგებლებად, სანიტრებად, ბულალტრებად, ფარმაცევტებად. ბევრი მათგანი მუშაობდა ფაბრიკა-ქარხნებშიც. ერთ-ერთი რესპონდენტი, მედეა (77 წლის, ქვრივი), იხსენებს, თუ როგორ გახდა ფიზიკოსი და მუშაობდა საკუთარი პროფესიით:

„სამედიცინო უნდოდან დედას და მამას, მერე უნივერსიტეტის წინ ჩავიარე და დიდი აზრა დავინახე და ფიზიკა ეწერა. ავირჩიე ფიზიკა, ჩავაბარე მისაღები გამოცდა წარმატებით. დავამთავრე, დავიწყე მუშაობა, გათხოვილი არ ვიყავი. თბილისში დავიქირავე ბინა, ვაკეში. ვმუშაობდი [...] ფიზიკოსად, მთავარი კონსტრუქტორის განყოფილებაში ვიყავი. ძალიან მაღალი ხელფასი მქონდა. მომცა სამსახურმა დიდმის მასივში ოროთახიანი ბინა. ძალიან მდიდრულად ვცხოვრობდი.“

თუმცა, მედეასგან განსხვავებით, სხვა რესპონდენტები იშვიათად საუბრობენ კარგ ეკონომიკურ პირობებზე. რესპონდენტი ქალები, ძირითადად, ამბობდნენ, რომ ჰქონდათ სტაბილური სამსახური, სადაც წლობით მუშაობდნენ, თუმცა ზოგიერთი მათგანი ხაზს უსვამდა იმას, რომ ოჯახის ეკონომიკური მდგომარეობის გამო, უწყვედად რამდენიმე სამუშაოს შესრულება. სოფიო (82 წლის, ქვრივი) საუბრობს სწორედ რამდენიმე პოზიციის

შეთავსების აუცილებლობაზე მისი ოჯახისთვის. მიუხედავად იმისა, რომ 30 წელი მედლის პოზიციაზე მუშაობდა, როგორც თავად ამბობს, სანამ ქმარი დასაქმდებოდა, ძალიან უჭირდათ. თუმცა შემდეგ შეითავსა ორი დამატებითი სამსახური - მუშაობდა სამრეცხაოში და დამლაგებლად. სოფიოს თქმით, ამის შემდეგ, მათი ოჯახის ეკონომიკური მდგომარეობა გაუმჯობესდა. ზოგიერთი რესპონდენტი ქალი საუბრობს სამსახურისთვის თავის დანებების აუცილებლობაზეც. ხათუნა (77, დაოჯახებული), ყვება შემთხვევაზე, როდესაც, ქმრის მოთხოვნის შესაბამისად, შეწყვიტა მუშაობა:

„მე ვმუშაობდი [...] აფთიაქში [...] მერე რო გავთხოვდი, ქმარმა მითხრა, [...]ველარ იმუშავებო. მე ცოლი ჩემთვის მოვიყვანეო, მე ვუთხარი, იქ გოგოები მუშაობენ და რაზე ეჭვიანობ-თქო და არაო, გზაში ვინმემ რომ შემოგხედოსო?! მეც წინააღმდეგობა აღარ გავუწიე.“

რესპონდენტი კაცები, ძირითადად, იყვნენ მძღოლები, სამხედროები, ინჟინრები, მექანიკოსები. ზოგიერთი მათგანი ეწეოდა მეურნეობასაც. მამუკა (92 წლის, დაოჯახებული), სამხედრო სამსახურის მერე, იძულებული გახდა ემუშავა:

„მომიწია 1949 წელს, მაისის თვეში, თბილისში ჩამოსვლა, მაგრამ რომ ჩამოვედი, ჭირდა ცხოვრება. მაშინ იყო ასეთი სიტყვა, რომ ვინც არ მუშაობს, ის არ ჭამს. მე ჭამაც მიყვარდა, შრომაც. ფული რომ ამეღო, იძულებული გავხდი, მესწავლა მეცალიბობა. ყალიბებს ვაკეთებდი, ვასხამდი ფორმებში. პენსიაზე გავედი 1972 წელს. ძალიან ჭირდა ცხოვრება [...] დავიწყე საორთქმავლო დეპოში ცეცხლფარეშად მუშაობა, მერე რუსთავის მეტალურგიულ ქარხანაში ვმუშაობდი. მერე სადაც ვიმუშავე, სულ მძიმე საქმეზე ვარ ნამუშევარი, ვიყავი აქტიური [...] წამახალისებელ პრემიას გვაძლევდნენ, ვინც აქტიური იყო და გამოიგონებდა აპარატს, შეღავათს გვაძლევდნენ და ხელს გვიწყობდნენ. მე ბევრი გამოგონების ავტორი ვარ, მაგრამ ის ცნობები აღარ მაქვს ყველა.“

როგორც მონაცემებიდან იკვეთება, რესპონდენტების უმრავლესობა დასაქმებული იყო და წლების განმავლობაში მუშაობდა სხვადასხვა პოზიციაზე. ზოგიერთი მათგანი ხანდაზმულთა სახლშიც ახერხებს, იყოს აქტიური. მაგალითად, მაკა (70 წლის, ქვრივი) აღნიშნავს, რომ ცდილობს მონაწილეობა მიიღოს სპექტაკლებში და გამოფენებში, რომლებიც დაწესებულებაში ან მის გარეთ ხორციელდება.

1.3. სოციალურ-ეკონომიკური მდგომარეობის თვითშეფასება

კვლევის მონაწილეები ხანდაზმულთა სახლში პენსიით ცხოვრობენ. ძალიან მცირეა მათი რაოდენობა, ვისაც მატერიალურად ოჯახის წევრები ეხმარებიან. რესპონდენტების უმრავლესობა საუბრობს იმაზე, რომ მათი ოჯახის მატერიალური მდგომარეობა მძიმეა.

ზოგიერთი მათგანი საუბრობდა იმაზე, რომ მისი ოჯახი თავიდანვე ასეთ სიტუაციაში იყო და გადარჩენისთვის ბრძოლა უხდებოდა.

ზოგიერთი რესპონდენტის ეკონომიკური მდგომარეობა მკვეთრად შეიცვალა მას შემდეგ, რაც საპენსიო ასაკის გახდა და პენსიის მიღება დაიწყო. ზოგიერთი მათგანი კი ბანკის ვალებზეც საუბრობს. უფრო ხშირად იკვეთება გარკვეული შემთხვევები, რომელთაც გამოიწვიეს მათი ეკონომიკური მდგომარეობის გაუარესება, მაგალითად, ოჯახის წევრის ავადმყოფობა და ა.შ. ასეთი პრობლემების შემდეგ, რესპონდენტები ამბობენ, რომ მოუწიათ სხვადასხვა ნივთის (მანქანის, სამკაულების, როიალის და ა.შ.) გაყიდვა:

„ყველაფერი დავეყიდეთ [შვილს შეექმნა პრობლემები], თეფშები იაპონური, [...] კოვზი არა მაქვს, რომ ვჭამო. [...] 500 წიგნი გვაქვს. რა არ გავყიდეთ და წიგნები ვერ გავიმეტეთ. ნაქირავებში ვერ გავჩერდებოდი, საწოლი არ გვქონდა, ყველაფერი დაყიდა.“ (ქეთევანი, 85 წლის, ქვრივი).

თუმცა, ეკონომიკური მდგომარეობაზე საუბრისას რესპონდენტები ყველაზე მეტად ყურადღებას უთმობდნენ საკუთრებასთან დაკავშირებულ პრობლემებს. ეს უკანასკნელი კვლევის თითქმის ყველა მონაწილეს ჰქონდა.

1.4. საკუთრება

კვლევის შედეგებიდან გამომდინარე, რესპონდენტებისთვის ყველაზე პრობლემური საკუთრების საკითხია. თითქმის ყველა მათგანს შეექმნა საცხოვრებლის საკუთრების პრობლემა და დაკარგა კიდევ ის. კვლევის მხოლოდ რამდენიმე მონაწილეს აქვს გამოუყენებელი საკუთრება. მაგალითად, მზია (ქვრივი) ამბობს, რომ მშობლების სახლი აქვს, რომელიც დაკეტილია, „ვითომ მე უნდა წავსულიყავი, რომ გავიდოდა ზამთარი, მაგრამ ვერ წამიყვანა [მისმა შვილმა] და აქ კმაყოფილი ვარ, აქა ჯობია.“

ზოგიერთ შემთხვევაში, რესპონდენტები საუბრობდნენ იმაზეც, რომ მათი სახლი ან ინგრევა, ან საცხოვრებლად გამოუსადეგარია.

საკუთრებაში საცხოვრებლის არქონის ორი ყველაზე გავრცელებული მიზეზი გამოიკვეთა ინტერვიუების დროს: ა) მისი გაყიდვა (თავად რესპონდენტის ან მისი ოჯახის წევრის მიერ) და ბ) მისაკუთრება ოჯახის სხვა წევრის მიერ. თუმცა იყო ისეთი შემთხვევებიც, როდესაც რესპონდენტი საკუთარი ნებით უტოვებდა საკუთრებას ოჯახის სხვა წევრებს, ყველაზე ხშირად, შვილებს.

საკუთრების გაყიდვა ხშირად ხდებოდა რესპონდენტის ნების გათვალისწინების გარეშე, თუმცა, იყო ისეთი შემთხვევებიც, როდესაც თავად კვლევის მონაწილემ გაყიდა ბინა. ერთი მხრივ, ამის მიზეზი ზოგადი ეკონომიკური მდგომარეობა იყო, თუმცა, დიდ ნაწილს ჰქონდა

კონკრეტული პრობლემები, მაგალითად, დასაფლავების ხარჯების ანაზღაურება, ოჯახის წევრის ავადმყოფობა და ა.შ. ეს ტენდენცია კარგად ჩანს ხათუნას (77 წლის, დაოჯახებული) ინტერვიუდან:

„მე [...] ცხოვრობდი ჩემი ქმრის სახლში. ქმრის მშობლების სახლი იყო. ჩემი მშობლების სახლი გაიყიდა. პირველი ქმრის ავადმყოფობის გამო ბინა გავყიდე, განა შენზე ძვირფასია ეს ბინა-თქო და გავყიდეთ, მაგრამ მაინც ვერ ვუშველე. მე და შვილი დავრჩით ქუჩაში.“

ზოგიერთ შემთხვევაში, ბინა იყიდებოდა იპოთეკური სესხის გადაუხდელობის გამო. ეს კარგად ჩანს ქეთევანის მონათხრობიდან, რომელიც ამბობს, რომ რამდენიმე ბინა გაყიდა იპოთეკური სესხის გამო: „ბანკი ძალიან ღლიტავს. მე გაჩვენებ კრედიტებს, 900 ლარი მაქვს მაგათი ვალი.“

ყველაზე ხშირი იყო შემთხვევები, როდესაც ბინას ყიდდა თავად რესპონდენტის ოჯახის წევრი: შვილი, შვილიშვილი, რძალი და ა.შ. მაგალითად, ალექსანდრეს (72 წლის, ქვრივი) თქმით, 4 ოთახიან ბინაში ცხოვრობდნენ ის და მისი შვილები, რომლებმაც დაოჯახების შემდეგ, ბინის გაყიდვა და დანაწილება გადაწყვიტეს:

„წელიწადნახევარი ვიარე, ნოტარიუსთან ვიყავი. მითხრა, შენ ვინა ხარო. სად აღარ წავედი, მერიაშიც ვიყავი, ჯანდაცვაშიც, სამინისტროშიც. ყველაფერი ჩაწყობით ჰქონდათ. ვერსად გზა ვერ ვიპოვე... გაყიდეს, გაინაწილეს. დავრჩი გარეთ [...] არაფერი არ გამომივიდა.“

ყველაზე ხშირად ასეთი შემთხვევები რესპონდენტების შვილებს უკავშირდებოდა. მაგალითად, სოფო ამბობს: „ბიჭმა [მისმა შვილმა] რომ დაამთავრა საშუალო [სკოლა], ამერიკაში უნდოდა წასვლა. გამიყიდა ბინა, როიალი [...]. ახლა ასე ვართ. მე აქ ვარ, ისინი იქ არიან.“ მაკას (ქვრივი) ინტერვიუს მიხედვით, მისმა შვილმა გაიგო, რომ ნაშვილები იყო, საბუთები მოიპარა, სახლი გაყიდა და წავიდა საზღვარგარეთ. იყო ისეთი შემთხვევებიც, როდესაც ბინა იყიდებოდა ამის საჭიროების გარეშე:

„[რესპონდენტის შვილმა თქვა] ბიზნესის დაწყება მინდაო, დამლუპა და დამაქცია, [...] ფული არ ჰქონდა. ორთაჭალაში ხილით სავსე 1500 მეტრა მიწით ბინა ჰქონდა ჩემს ქმარს, ისიც გაგვაყიდინა, ჩემი დილმის სახლიც გაგვაყიდინა. [გარკვეული თანხა] ისესხა ვიღაცა ბიზნესმენისგან. მომივიდა წერილი, თუ თქვენი შვილი ამ ვალდებულებას შეასრულებსო, [გარკვეული თანხა] თქვენი შვილის იქნებაო. გავყიდეთ ყველაფერი, ეს ნასესხები ფული ვედარ დააბრუნა 1 წელიწადში უკან და დაიჭირეს, იმიტომ დაიჭირეს, რომ ეს მოგება თვითონ უნდოდათ.“ (მედეა).

იყო რამდენიმე ისეთი შემთხვევა, როდესაც კვლევის მონაწილემ თავად დაუტოვა სახლი საკუთარ შვილებს, შვილიშვილებს ან ოჯახის სხვა წევრებს. ამის მიზეზად რესპონდენტები ხშირად ოჯახის ზომას და/ან ფართის სიმცირეს ასახელებენ: „გოგოებს ბინას ხომ ვერ წავართმევდი, 18 სული არის იმ ბინაში და როგორ მივიდე...“ ზოგიერთი რესპონდენტი საუბრობს იმაზეც, რომ დედამამიშვილებს შორის ქონების გაყოფა (ძირითადად, კონფლიქტის არსებობის შემთხვევაში) ისე მოხდა, რომ მათგან ერთ-ერთი დარჩა საკუთრების გარეშე.

როგორც უკვე აღინიშნა, ხშირად რესპონდენტები საუბრობდნენ იმაზეც, რომ მათი საკუთრება ოჯახის რომელიმე წევრმა (ან სხვა გარეშე პირმა) მიისაკუთრა. ზოგიერთი რესპონდენტი ყვება, რომ ის მოტყუებით გამოასახლეს და ბინა წაართვეს ნათესავებმა. მაგალითად, ლეილა (75, ქვრივი) იხსენებს:

„ომის შემდეგ [საუბარია აფხაზეთის ომზე] [...] ჩავედი და შენობა გავყიდე [...] მეზობელმა იყიდა [...] [ნაწილზე] დამითქვა, მერე მოგცემო, მერე ეს ბიჭი სოხუმში მოკლეს. მე გერმანიაში ვიყავი და ჩემმა გოგომ გაყიდა სახლი. ჩემ სახელზე იყო ეს სახლი და მაინც გაყიდა და როგორ - არ ვიცი. ყველაფერი შეიძლება მაშინ. [...] მდგმურად ვიყავი ყოველთვის, ჩემთვის. მითუმეტეს ჩემს გოგოს ბინა როცა ჰქონდა, ცოლ ქმარს არ ვუშლიდი ხელს. ჩემთვის მარტო ვიყავი, დავბაჩუნობდი, დავდიოდი. ის რომ გაყიდა, ის სახლი აღარ ეყო, იაფად გაყიდა სასახლე. სოფელი გავყიდე, კიდეც იმ თანხის გარდა დანადგარები მქონდა რესტორანში და ისიც გავყიდე, და ეს ყველაფერი მოვუგროვე და სახლი ვუყიდე თბილისში. [გერმანიიდან] რომ ჩამოვედი, ის სახლიც გაყიდული დამახვედრა ჩემმა გოგომ. ძალიან ვინერვიულე [...] მეზობელს უთქვამს, გერმანიაში ვივლიო მანქნებს ჩამოვიყვანო და იმას ჩაუდო სახლის ფული. მოიგეს ერთი ორჯერ და მერე გათამამდნენ და წააგეს ფული. დავრჩით უბინაოდ.“

მნიშვნელოვანი ფაქტორია ის, რომ საკუთრების უფლებასთან დაკავშირებული პატერნები განსხვავებულია კაცებსა და ქალებს შორის. ეს ჩანს იქიდანაც, რომ ქალები უფრო ხშირად საუბრობენ იმაზე, რომ მათ საკუთრება არ დარჩათ მშობლებისგან. უმეტესწილად ისინი არც საუბრობდნენ საკუთრების უფლებაზე: „ის სახლი [საუბარია მშობლების სახლზე] დაკეტილია და ჩემი ძმის მფლობელობაშია, რომელიც ცხოვრობს რუსთავეში. ყავს ძალიან კარგი ოჯახი, სასიქადულო მამულიშვილები ყავს შვილები“. ამის შემდეგ, ინტერვიუერი მას ეკითხება, დარჩა თუ არა საკუთრება მშობლებისგან, რაზეც თამარა ასე პასუხობს: „მე რა უნდა დამრჩენოდა, არც არაფერი. უბრალოდ, ამის წინააღმდეგი კი არავინ იყო, მაგრამ ჩვენ დედამამიშვილობა გვქონდა ისეთი, რომ...“

ქალი რესპონდენტები ყვებიან ისეთ შემთხვევებზე, როდესაც მათი კუთვნილი სახლ-კარი ოჯახის მამრობითი სქესის წარმომადგენელმა წევრებმა წაიღეს. ნინო (79, განქორწინებული) სწორედ ასეთ შემთხვევაზე საუბრობს, როდესაც მამის სახლი, რომელიც მოგვიანებით

დაინგრა (მას შემდეგ, რაც მისი დედა მეორედ გათხოვდა), მისმა ბიძებმა მიითვისეს. ლალის (68 წლის, გაშორებული) კი მეუღლის გარდაცვალების შემდეგ მაზლმა და მამამთილმა წაართვეს მეუღლის აშენებული სახლი. ზოგიერთი რესპონდენტი საუბრობს იმაზეც, რომ მისი საკუთრება დაუტოვა ნათესავებს, მაგალითად, ხატია (83 წლის, ქვრივი) ამბობს, რომ მისი მამის დანატოვარ სახლში მისი ძმისშვილები ცხოვრობენ.

რესპონდენტი ქალების შემთხვევაში, რომელთაც ჰყავდათ ძმები, ქონება ძმებს რჩებოდათ. როგორც ანა (80 წლის, დაუოჯახებელი) ამბობს:

„მე დაოჯახებული არ ვყოფილვარ, ვიყავი ჩემი მშობლების ოჯახში და ახლაც ვარ იქ, მშობლები რომ გარდაიცვალნენ, დარჩა ორი სახლი, ერთი სახლი და მეორე - სამზარეულო, მარანი და ის. შემდეგ ჩემმა ძმამ ერთი სახლი გაყიდა. იცოდა ჩემმა ძმამ, რომ მე იმას წინააღმდეგობას არ გავუწევდი, იმის [სახლის] პატრონი ის იყო. მეორეს დააშენა 2 სართული და ეს შენდებოდა ჩემს სახელზე. ამ კაცს არ ჰქონდა გაფორმებული ეს სახლი და ჩემმა ძმამ მომთხოვა მემკვიდრეობის აღდგენა. ჩემმა ძმისშვილმა რომ დაამთავრა, ჩავიწერე მე და საბუთები არ გამიფორმებია, ვიფიქრე, რად მინდა-თქო. აღვუდგინეთ მე და ჩემმა ძმისშვილმა ჩემს ძმას მემკვიდრეობა. ეს იყო 1989 წელი. [...] მერე ძალიან მალე ჩემი ძმა გარდაიცვალა, მერე რომ დაამთავრა ამ ჩემმა ძმისშვილმა. [...] რომ ამოვწერე ამაზე გადაირია ჩემი რძალი, ის სახლი, მემკვიდრეობით მიღებული სახლი, გაყიდეს და სიძემ იყიდა. შემომიბრუნდა ამ ჩემს სახლზე, რომელშიც ვცხოვრობდი, შევარდნაძის დროს სად იყო კანონი და სამართალი და წამართვეს ჩემი მამისეული სახლი. მიითვისა და ერთ პატარა ოთახში, რომელშიც სინათლევ კი არ იყო, დამტოვა მე. არც მაქცევდნენ ყურადღებას. მერე იძულებული გავხდი და წამოვედი აქ. ბოდიში და ღორი არ ეყოლება კარგ პატრონს, მე რომ ვიყავი, იმ დღეში.“

თუმცა, ეს არ ნიშნავს, რომ კაცს არ ჰქონია ასეთი შემთხვევა. დამის (75 წლის, ქვრივი) მონათხრობის მიხედვით, „პრივატიზაციას ხომ აკეთებდნენ ბინების, [...] ვისზე გავაფორმო, რომელ შვილზე-მეთქი. დედაჩემზეო, მითხრეს. [...] ბავშვების ხათრით გავაკეთე. საერთოდ ამომწერა იქედან. ის ადამიანია ახლა? ბავშვებს ვეცი პატივი. მე გამოგდებული არ ვარ. მე პირდაპირ გეტყვით, უბრალოდ, ბავშვებს ვეცი პატივი.“

ჩატარებული ინტერვიუებიდან იკვეთება, რომ საკუთრების პრობლემა თითქმის ყველა რესპონდენტს აწუხებს. მათი არსებული საკუთრება ან გაიყიდა, ან უკანონოდ მიისაკუთრეს, ან თავად გადასცეს ოჯახის სხვა წევრებს. ასევე გამოიკვეთა ისიც, რომ საკუთრებასთან დაკავშირებული საკითხები ხშირად გენდერულად განპირობებულია, რაც იმას გულისხმობს, რომ ქალებს საკუთრებასთან დაკავშირებული სპეციფიკური ტიპის პრობლემები ახასიათებთ. უპირველესად, ეს გულისხმობს იმას, რომ ისინი იშვიათად არიან ან იყვნენ საკუთრების მფლობელები.

1.5. ჯანმრთელობის მდგომარეობა

რესპონდენტებიდან თითქმის ყველა საუბრობს იმაზე, რომ აქვთ ჯანმრთელობის სხვადასხვა პრობლემა. ზოგიერთ მათგანს აწუხებს გული, წნევა, ფილტვები, სახსრები. რამდენიმე მათგანს აქვს ქრონიკული დაავადებაც, ისეთი, როგორიცაა დიაბეტი (ყველაზე ხშირია) და ა.შ. რამდენიმე რესპონდენტი საუბრობს ცუდ მეხსიერებაზე. კვლევის ზოგიერთი მონაწილე მიაჩნის, რომ საკუთარ ფსიქიკურ პრობლემებზეც.

მწვავედ დგას შეზღუდული შესაძლებლობების მქონე ადამიანების საკითხიც. მარიაში ამბობს, რომ ერთ-ერთ ხანდაზმულთა სახლში ვერ წავიდა, რადგან არ იღებდნენ შშმ პირებს. ამის გამო, მას მოუწია სხვა სახლის პოვნა. ის აღნიშნავს, რომ არ იღებს შშმ პირთა დახმარებას და არც ის იცის, ეკუთვნის თუ არა ის.

2. ურთიერთობა ოჯახის წევრებთან და ნათესავებთან

2.1. მეუღლესთან ურთიერთობა

მონაწილეების სრული უმრავლესობა ქვრივია. ორი რესპონდენტი დაოჯახდა ხანდაზმულთა სახლში. დაუოჯახებელი რესპონდენტების რაოდენობა ძალიან მცირეა. მეუღლეზე საუბრისას კვლევის მონაწილეები ხშირად იხსენებდნენ დაოჯახების ისტორიას, განსაკუთრებით, რესპონდენტი ქალები. ისინი ხშირად საუბრობდნენ გარიგებით ქორწინებასა და მოტაცებაზე. სოფო ასე იხსენებს საკუთარ ისტორიას:

„სკოლა დავამთავრე, 11 კლასი. არაა, კი არ დავამთავრე. რაღაცა უნდა ვთქვა. XI კლასში ვიყავი, როცა მომიტაცა ერთმა. როცა ვამბობ, მომიტაცა-მეთქი, ზოგს სასაცილოდ ეჩვენება. მომიტაცა, ხო, არ ვიცნობდი. ერთხელ ვიყავი მამიდაჩემთან სოფელში [...] და იქიდან რომ წამოვედი, ჩამომყვა. 1 კვირით. პირველში [პირველ სექტემბერს] სწავლა დავიწყე. მერე ჩემებმა არ მომაკითხეს. რომ მოეკითხა ვინმეს, წამოვიდოდი. იმას თბილისში უნდოდაა წამოსვლა. [...] სექტემბრის ბოლო იყო, როცა ჩამოვიდა და ჩემმა მეგობარმა მომიყვანა სკოლაში. სკოლაში რომ შემხვდნენ, მანქანით იყვნენ. 5 ძმაკაცი იყო. წავედი სახლში. ის გოგო მეორე დღეს ისევ უნახავთ. ჩამისვა მანქანაში, მიმიყვანა სახლში. მერე მომიტაცა. არ უნდა იყო რბილი ადამიანი... რას ქვია, არ დავჯდებოდი იმ მანქანაში. [...] ხათრია ვარ. მე მყავდა შეყვარებული, მარა ჯარში წავიდა. რომ გაუგია და დაუწყია ტირილი, მთელი პოლკი გაოგნებული იყო. დღესაც ტირის. სასადილოში თუ შევხვდით, მაშინაც ტირის. ახლა ცოლ-შვილიც ჰყავს.“

მეუღლების ისტორიის გარდა, კვლევის მონაწილეები ყურადღებას ამახვილებდნენ მეუღლესთან ურთიერთობაზეც. ამ კუთხით, რესპონდენტების მონათხრობიდან მნიშვნელოვანი ტენდენცია არ იკვეთება. ზოგიერთი მათგანი კმაყოფილი იყო მეუღლესთან

ურთიერთობით, ხოლო ზოგიერთი - ნაკლებად. მაგალითად, თამარა აღნიშნავს, მისი მეუღლე ძალიან სამართლიანი კაცი იყო და 22 წელი მასთან კარგ ურთიერთობაში გაატარა. თუმცა იმის გამო, რომ მისი მეუღლე ეთნიკური უმცირესობის წარმომადგენელი იყო, ხშირად იჩაგრებოდა. რამდენიმე რესპონდენტი აღნიშნავს, რომ მეუღლე რომ ცოცხალი ჰყოლოდა, ისინი არ აღმოჩნდებოდნენ ხანდაზმულთა სახლში: „*ძან კაი მეუღლე მყავდა. მაგრამ ცხრა ოპერაცია ჰქონდა გაკეთებული, დამელუპა... ის [მეუღლე] რომ ცოცხალი მყოლოდა, მე აქ რა მინდოდა. მე აქ ერთი წამი არ გამაჩერებდა.*“ (ალექსანდრე, 72 წლის, ქვრივი).

რაც შეეხება მეუღლესთან რთულ ურთიერთობას, ამის მიზეზები განსხვავებული იყო რესპონდენტი ქალებისა და კაცების შემთხვევაში. რამდენიმე რესპონდენტი კაცი ახსენებს, რომ მისმა ცოლმა თვითნებურად გადაიფორმა ქონება. გიორგი ამბობს, რომ მისი და მეუღლის დამორების მიზეზი ერთმანეთისთვის ვერ გაგება და ჩხუბი იყო, მათ შორის, საცხოვრებელი ადგილის შესახებ.

რაც შეეხება ქალ რესპონდენტებს, მათი მეუღლეებთან უთანხმოების რამდენიმე ძირითადი მიზეზი გამოიყო, მათ შორის ყველაზე ხშირად საუბრობდნენ ექვიალობაზე, ძალადობასა და ღალატზე. მეუღლის მხრიდან მათ ღალატზე რამდენიმე რესპონდენტი საუბრობს, მათ შორის, ქეთევანიც (85 წლის, ქვრივი), რომლის მეუღლეც, საბოლოო ჯამში, სხვა ქალთან გადავიდა საცხოვრებლად. ლამარა (83 წლის, ქვრივი) საკუთარ მეუღლესთან ურთიერთობას ასე იხსენებს:

„ჩემი მეუღლე მეგრელი კაცი იყო, ჩქარი. მე რაჭველი და ძალიან ნელი. მერე ვფიქრობდი, რომ გავთხოვდები, ხომ ეუბნებოდნენ ქმრები, მეც დამიწყებს-მეთქი, ვიფიქრე, ნელი ხარო. არც ერთხელ არც ერთი სიტყვა არ უთქვამს, თუ რამე იყო, ვერ ვასწრებდი, თვითონ აკეთებდა ამას. რამდენჯერაც სტუმარი მოვიდოდა, მაშინვე მეტყოდა, მიდი სუფრა გაამზადეო. ერთხელ მითხრა, რა კუკლასავით წამომჯდარხარ მაქო, მე თუ ვერ გამოვიტანდი, გამოიტანდა მერე. თუ კარგ ხასიათზე იყო, მიმღერებდა, სახელებს მარქმევდა, ერთი ცუდი ჩვევა ჰქონდა, ექვიანი იყო. გინდა უფროსი ყოფილიყო ჩემზე, გინდა რამე. კი არ წამეჩხუბებოდა, 1-2 კვირა გამეზუტებოდა. არ ვეკითხებოდი, არც ვაწუხებდი. ერთხელ წამოსცდა და მიყვირა. ეს ჩემთვის მოულოდნელი იყო. თურმე ექვიალობს იმაზე, შვილად რომ შემეფერება. მერე გაუვლიდა ესეც. სიმღერას დაიწყებდა, ხალისიანი იყო. [...] მერე ტიროდა უჩემოდ, აქ რომ წამოვედი. ყოველ მეორე დღეს მირეკავდა, სიყვარულს მეფიცებოდა. 23 წელი ვიყავით ერთად. ჩემს სიყვარულს გეფიცებოო მითხრა, აქ რომ მომაკითხა. მაშინ ვნახე უკანასკნელად. მასაც უნდოდა აქ წამოსვლა.“

ექვიალობაზე აქცენტს აკეთებს სოფოც და ნანობს, რომ არ გამოერდა მეუღლეს: „ცხოვრება არ გვქონდა ტკბილი. მაშინ გაცილება ძალიან სირცხვილი იყო, ოჯახის დანგრევა და შევეწირე. ახლა ვარ ქვრივი. ხან მეტყვიან, გათხოვება ხომ არ გინდაო. რა სისულელეა. კაცების

უმრავლესობა ეჭვიანები არიან. საშინელი ცხოვრებაა. რომ შეატყობ, ცუდი პირობები გაქვს, ხომ გამომამუღავნებენ თავიანთ ხასიათს, თავს უნდა უშველო. თორემ მთელი ცხოვრება გამწარებული - საშინელებაა. შეიძლება რომ გავშორებულიყავი, ისიც ვინმე კარგს შეხვდებოდა, მეც რამეს ვიფიქრებდი. მარა, ამან ეს არ თქვას, ის არ თქვას. რას იტყვის ხალხი... მაგას შევეწირეთ ჩვენ. რას იტყვის, კაცო,შენი ცხოვრება მოიწესრიგე. სამსახურში რომ მივდიოდი, კარგად თუ გამოვიყურებოდი, გიჟდებოდა. საშინელება იყო. [...] ძალღური ცხოვრება მქონდა. ეს არ უნდა გააკეთოს ქალმა. უნდა უშველო შენს თავს. [...] ხელიც დაურტყამს ჩემთვის. საშინელი ცხოვრება მქონდა. მაშინ სირცხვილი იყო ოჯახოს დანგრევა, როგორ შეიძლებოდა. [...] მე სულ სხვა ადამიანი ვიქნებოდი, ოჯახი რომ ადრე დამენგრია. ბედისწერა ალბათ ასე იყო.“

მეუღლესთან ურთიერთობას მნიშვნელოვანი ნაწილი უჭირავს რესპონდენტთა ინტერვიუებში, განსაკუთრებით, ნეგატიურ გამოცდილებას, თუმცა ისინი გაცილებით ხშირად გამოხატავენ იმედგაცრუებას საკუთარი შვილებით.

2.2. ოჯახის სხვა წევრებთან და ნათესავებთან ურთიერთობა

კვლევის მონაწილეების მცირე ნაწილს შვილი არ ჰყავს ან გარდაეცვალა, უმრავლესობას ჰყავს შვილები. ისინი, როგორც წესი, საკუთარ ოჯახთან ერთად ცხოვრობენ. თუმცა რესპონდენტების არცთუ მცირე ნაწილის შვილები საზღვარგარეთ მუშაობენ. ამის მიზეზი, ერთი მხრივ, ოჯახის ფინანსური მდგომარეობაა: „არ აპირებს [მისი შვილი ჩამოსვლას], საშუალება არ აქვს, სახლი არ აქვს, არაფერი არ აქვს. 4 წელი უკლია, რომ პენსია აიღოს იქ და იმას ელოდება [...] შვილიშვილმა იურიდიული დაამთავრა, მერე გარმანიაში ჩავიდა, მაგისტრატურაში გასაგრძელებლად. და მერე [...] წაიყვანა ლექტორმა სამუშაოდ. 1 კაპიკს ვერ მიგზავნის, გაზომილი გვაქვს ყველაფერიო.“ (ლეილა). იმას, რომ ფულად გზავნილებს არ უგზავნიან საზღვარგარეთ მცხოვრები ოჯახის წევრები, ამბობს კიდევ რამდენიმე რესპონდენტი: „ვერა, შვილო, ვერა-მეთქი [ვერ უგზავნიან ფულს], აქ გოგოსაც უგზავნის და არ მინდა-მეთქი, ვუთხარი. მე ჩემი პენსია მყოფნის, ჰამით აქ ვჭამ და რად მინდა ვიხარბო და ფულები მიგზავნონ.“ (მარიამი, 68 წლის, ქვრივი) ზოგიერთ შემთხვევაში, რესპონდენტის საზღვარგარეთ მცხოვრებ შვილებს საერთოდ არ აქვთ ურთიერთობა მშობლებთან.

აღსანიშნავია, ის ტენდენცია, რომ რესპონდენტების მნიშვნელოვანი ნაწილი უკმაყოფილოა საკუთარ შვილთან ურთიერთობით. ამის ძირითადი ორი მიზეზი გამოიკვეთა: შვილების მხრიდან არასათანადო მოპყრობა და უყურადღებობა. რამდენიმე მონაწილე ამბობს, რომ მათი შვილები არასათანადოდ ექცეოდნენ. ამ თემას ზოგიერთი რესპონდენტის მონათხრობში ინტერვიუს საკმაოდ დიდი ნაწილი უჭირავს: „ნერვიულია ჩემი ბიჭი, არ მინდა ეს ყველაფერი რომ დავილაპარაკო, შეურაცხყოფას მაყენებდა ძალიან, რომ დათვრებოდა ურევდა ხოლმე [...] 32 წლის არის ახლა. ცოლიც ჰყავს და შვილიც.

გაცილებულები არიან. არც მინახია ის ბავშვი. პატარა კი, რომ დაიბადა, საავადმყოფოში დავრბოდი. არაფერი არ დამიფასეს, შვილო.“ (ქეთევანი, 85 წლის, ქვრივი).

რამდენიმე მათგანი საუბრობს შვილების მხრიდან მათზე ძალადობაზეც. ზოგიერთი იხსენებს, რომ შვილი მათ არასაცხოვრებელ პირობებში ამყოფებდა: „[შვილი] მე შემაგდებდა ხოლმე პლაშადკის ქვეშა, ამოშენებული იატაკი იყო. მაღლიდან ჩამომაგდეს. ჩემი აშენებული სახლიდან გამომაგდეს [...] ტანჯვაში და უბედურებაში ვიყავი. [...] კარგი, შვილო, ცხოვრებაში ნატანჯი ვარ, ასე უბედურებაში. მერე შვილიშვილს მზითევს ვყიდულობდი, იქნებ ჩემმა შვილმა ეს მაინც დაინახოს და ტკბილად მომეჩქეს-მეთქი და პატარა ლუკმა მაინც მომაწოდოს-მეთქი. ეს არ ქნა მაინც.“ (ლელა, 79 წლის, განქორწინებული).

ზოგიერთი რესპონდენტი აღნიშნავს, რომ შვილები უხეშად ეპყრობოდნენ: „ახლა მიხდინა მაღლობას, როცა იქ ვიყავი, მაშინ არ ვიყავი კარგი [...] უხეშად რომ მომეჩქნენ, არ მეკადრებოდა, რაც არ მეკადრებოდა, წამოვედი. მე რომ მაგათთან ვყოფილიყავი, მქონდა საშუალება... [...] მეტი არაფერი იყო ისეთი, მკლავდნენ, მირტყამდნენ, ასეთი რამეები არ ყოფილა. ჩემთვის ისიც საკმარისი იყო, უხეშად რომ გამცემდა პასუხს.“ (ქეთევანი, 85 წლის, ქვრივი).

კვლევის მონაწილეები ინტერვიუს პროცესში ყურადღებას ამახვილებდნენ იმაზეც, რომ შვილები ხშირად სარგებლობდნენ მათი პენსიით: „მე რომ პენსიას ვიღებდი, თავისთავად, მომქონდა საჭმელი, სიგარეტის ფულს ვაძლევდი [შვილს]. რამის ყიდვას არ მიზღუდავდა, რადგან ჩემი ფული იყო. უკვე სმამ ნევროზი დამართა, შაქარიც ჰქონდა. ვერაფრით მოვაშორებინე სმა [...] ისე ვიყავი, ბოლოს ისე ამომიყვანა ყელამდე, რომ ვამბობდი, რაც უნდა, ის მოუვიდეს-მეთქი.“ მარიამის მსგავსად, ნინოც ყვება, რომ შვილი და რძალი ააღებინებდნენ წინასწარ პენსიას ბანკიდან და იყენებდნენ ამ თანხას: „პურს რომ ვიყიდდი, დედაშენი ჭამსო. მე არ მეჭმებოდა ჩემი პენსია? ... ნერვიულია [შვილი] [...] რომ მთხოვდა [ფულს], ხომ არ დავაყაჩაღებდი რამეს. არ სჯეროდა, რომ არ მქონდა.“ მსგავსი ისტორია აქვს ქეთევანსაც (85 წლის, ქვრივი), რომელიც ამბობს, რომ როდესაც მის შვილს ფული აღარ ჰქონდა, ყველგან მას აგზავნიდა და მისი პენსიიდან ახდევინებდა თანხას. რესპონდენტების არცთუ მცირე ნაწილი ამბობს, რომ შვილებს დღემდე ეხმარებიან ფინანსურად, მაგალითად, უვსებენ მობილური ტელეფონის ბალანსს, და ა.შ. ნაწილი ამბობს, რომ მათი შვილები მათგან ფულის სესხებას ცდილობენ.

თუმცა ყველაზე ხშირად კვლევის მონაწილეები შვილების მხრიდან უყურადღებობაზე საუბრობენ. ძირითადად, გულდაწყვეტით აღნიშნავენ, რომ შვილებმა მათ არ დაუფასეს შრომა. ასეთი განწყობა იკვეთება რესპონდენტთა უმრავლესობის მონათხრობში. ალექსანდრე, მაგალითად, ამბობს, რომ შვილებმა უღალატეს და ამის შემდეგ აირია ყველაფერი. მისი თქმით, მისი მეუღლეც ამაზე ნერვიულობის გამო გარდაიცვალა. შვილების (ან შვილიშვილების) მხრიდან ყურადღება და მონახულება მნიშვნელოვანი საკითხია

რესპონდენტებისთვის: „ერთხელ შვილიშვილმა [...] დამირეკა, საიდან, როგორ, არ ვიცი. სახლები რომ გავყიდე [...] მეზობელთან ვცხოვრობდი [...] იმ მეზობელთან დარეკა, მომიკითხა, ჩემი შვილი რომ დავასაფლავე, ფეხები წამერთვა ნერვულ ფონზე. ეს ჩემი ამბავი რომ უთხრეს, დაუწყია ტირილი. მას მერე აღარც ვიცი სადაა, არ გამოჩენილა.“ (ეკა, 90 წლის, ქვრივი). ზოგიერთი რესპონდენტი აღნიშნავს, რომ შვილებთან ურთიერთობა თავად გაწყვიტა: „ორი შვილი [მყავს], არ მაქვს კონტაქტი და არც მექნება. მე მაწანწალა არ ვარ,თუ არ უნდათ ჩემთან ყოფნა, მეც არ მინდა. ინტერნატში მიიყვანა ჩემმა სიდედრმა, ერთი პირველ კლასში იყო მეორე - მეორე კლასში. მოვიყვან ვინც გინათ იმას- თქო და გავაზრდევინებდი. ინტერნატში ზოგი რანაირი გამოდის, ზოგი რანაირი. მა შვილები რომ მანხულობდნენ, მე აქ რა მინდოდა?“

შვილებისა და შვილიშვილების გარდა, რესპონდენტები ხშირად საუბრობენ ოჯახის სხვა წევრებზეც. მაგალითად ლალი საუბრობს საკუთარ დაზე, რომელიც მას შეჰპირდა ხანდაზმულთა სახლიდან წაყვანას, მაგრამ არ შეასრულა პირობა. რამდენიმე მათგანს ჰქონდა კონფლიქტური სიტუაცია რძალთან. კვლევის ზოგიერთი წევრი ურთიერთობდა მძისშვილთან ან დისშვილთან: „ჩემი დისშვილი მოდის ხოლმე, [...] ტელეფონის ნომერიცა აქვს და მკითხულობს სულ, როცა ვერ მოდის, რეკავს ხოლმე.“ (მზია)

რაც შეეხება დანარჩენ ნათესავებს, რესპონდენტები ხშირად აღნიშნავენ, რომ მათ ნათესავები ან არ ჰყავთ ან მათთან ურთიერთობა არ აქვთ. ზოგიერთი მათგანი ამბობს, რომ ნათესავებს ეწყინათ მათი ხანდაზმულთა სახლში მოხვედრა: „არავინ იცის,რომ აქ ვარ. თბილისელი ქალი მყავდა მე, ცოლის ნათესავები მყავს თბილისში,ჩემი დეიდაშვილები და მისი შვილები,ბიძაშვილებიც. არავინ არ იცის, არავისთვის არ დამირეკავს, არ მინდა ვინმე შევაწუხო. თბილისი შორია და ამ გაჭირვების დროს არ მინდა, რომ შეწუხდნენ... ერთი დეიდაშვილი დამრჩა, ჩემზე ასაკოვანია. შვილები ყავს. ყველასთან კარგად ვარ, მაგრამ რაც აქ ვარ, არავის ვაგებინებ.“ (ზურაბი, 70 წლის)

რესპონდენტებისთვის განსაკუთრებული მნიშვნელობისაა მონახულება ხანდაზმულთა სახლში. რამდენიმე მათგანი ამბობს, რომ მათ აკითხავენ მათი ოჯახის წევრები, ხოლო დიდი ნაწილი საუბრობს შვილების ან შვილიშვილების მხრიდან უყურადღებობაზე: „მძისშვილი მყავდა, სულ მე ვაძლევდი ფულს, გზის ფულს და რამე. ერთი არ მოდის ჩემთან. აქ ცხოვრობს ახლოს. კვირაში ერთხელ, თვეში ერთხელ მნახე, მოდი. შეიძლება მოვკვდე. არა. სიკეთე არ გადის. თურმე ეგრე ყოფილა, თუ შენ გაქვს, ყველა ეგრე ყოფილა.“ (ალექსანდრე) ახლობლების მხრიდან მონახულების საჭიროებაზე საუბრობს მაკაც: „აქ არის ძალიან ბევრი ბენეფიციარი, რომელსაც ჰყავს შვილები, შვილიშვილები. [...] მე არავინ მყავს, ისინი არ იცით, რა დღეში არიან, ენატრებათ თავისიანები, აქ ხომ გვირიგებენ ხოლმე ტანსაცმელებს, არ იფიქროთ, რომ რომელიმე თავისთვის იცვამს იმას ან ხმარობს. ინახავენ პენსიას, არც იმას არ ხარჯავენ. ფიქრობენ, იქნება მოვიდნენ ჩემები და მივცე. ნუთუ უფალი არ წამთ ამ ხალხს, მოვიდნენ და ერთხელ ნახონ დედები თუ ბებიები, მოდიან, კი, მოდიან, ოღონდ ისეთ დროს

როცა პენსია არის და მიაქვთ. ხომ შეიძლება, ერთხელ მაინც მოაკითხოთ და დახედონ თავიანთ ოჯახის წევრებს.“ მაკას დაკვირვება საკუთარ მეზობლებზე აჩვენებს, რომ ეს პრობლემა, მართლაც, ერთ-ერთი ყველაზე მწვავეა ხანდაზმულთა სახლის მაცხოვრებლებისთვის. ზოგიერთ შემთხვევაში, როდესაც ოჯახის წევრები იშვიათად ნახულობენ მომსახურებაში მაცხოვრებლებს, ისინი თავად ცდილობენ მათ მონახულებას. მაგალითად, ქეთევანი ამბობს, რომ ძალიან უნდა წასვლა და ოჯახის წევრების ნახვა, ამის საშუალებას აძლევენ, უბრალოდ, ვერ მოახერხა. თუმცა ეს არ ნიშნავს, რომ ყველა რესპონდენტი ასე გრძნობს თავს. რამდენიმეს ნახულობენ შვილები და შვილიშვილები. ერთ-ერთი რესპონდენტი იმასაც კი ამბობს, რომ მასთან მოსანახულებლად მიდიან მისი მოსწავლეებიცა და ნათესავებიც.

3. ხანდაზმულთა სახლში მოხვედრის მიზეზები

თითქმის ყველა რესპონდენტი საუბრობს იმაზე, თუ რა მიზეზით წამოვიდა ხანდაზმულთა სახლში. მონაწილეთა უმრავლესობა აღნიშნავს, რომ ეს მათივე ნებით მოხდა. თუმცა, აღნიშნულ გადაწყვეტილებას სხვადასხვა მოტივაცია ედო საფუძვლად. მნიშვნელოვანია ის, რომ აქ განხილული იქნება ის მიზეზები, რომლებზეც თავად რესპონდენტები საუბრობენ - მათი ხანდაზმულთა სახლში მოხვედრის სუბიექტური ფაქტორები. აღსანიშნავია ისიც, რომ ზოგიერთი რესპონდენტი ამ მომსახურებაში მოხვედრის ერთზე მეტ მიზეზს ასახელებს.

საერთო ჯამში, ხანდაზმულთა სახლში მოხვედრის რამდენიმე ძირითადი მიზეზი გამოიკვეთა:

- საკუთარი საცხოვრებლის არქონა;
- მძიმე ეკონომიკური მდგომარეობა (სიღარიბე);
- ჯანმრთელობის მძიმე მდგომარეობა;
- ოჯახის წევრის გარდაცვალება;
- შევიწროება (abuse) ოჯახის წევრების მხრიდან;
- ოჯახისგან გაუცხოება (რესპონდენტების განცდა, რომ ისინი ზედმეტები არიან ოჯახის წევრის/ნათესავის ოჯახში).

3.1. საკუთარი საცხოვრებლის არქონა

როგორც ზემოთ განხილულ მონაცემებში იკვეთება, საკუთრების პრობლემა გამოკითხულთა დიდ ნაწილს აწუხებს. შესაბამისად, ხანდაზმულთა სახლში მოხვედრის მიზეზადაც ხშირად სახელდება ბინის/სახლის არქონა, რომელიც, როგორც წესი, შედგია ბინის/სახლი დაკარგვის ან გაყიდვისა. თავის მხრივ, საკუთრების დაკარგვას ან გაყიდვას სხვადასხვა მიზეზი აქვს, რომელთა შორის იკვეთება ქონების უკანონოდ მისაკუთრება ოჯახის წევრების მიერ ან მათთვის საკუთრების ნებაყოფლობით გადაცემა. რაც შეეხება ბინოს/სახლის გაყიდვას, ეს,

როგორ წესი, ხდება *ad hoc* საჭიროებების (მაგალითად, მკურნალობის აუცილებლობის), ზანკის იპოთეკური სესხის დაფარვის მიზნით და სხვ.

საკუთარი საცხოვრებლის არქონის გამო ხანდაზმულთა სახლში გადმოსვლის საჭიროებაზე საუბრობენ ქვრივებიც და დაუოჯახებლებიც, კაცებიც და ქალებიც. მაგალითად, ეკა ამბობს, რომ მისთვის ხანდაზმულთა სახლში ოთახი ბინის ქონის ტოლფასია. დაჩიც მიზეზად უბინაობას ასახელებს: „*დავრჩი მარტო. ცოლს გავეყარე, დავრჩი ქუჩაში. [...] დავრჩი ქუჩაში უბინოდ. ქირით ვცხოვრობდი, მეტი, რა ვიცი... ძალიან მიჭირდა [...]*“

საკუთარი ბინის/სახლის არქონა ხშირად იწვევდა იმას, რომ რესპონდენტებს არსად ჰქონდათ წასასვლელი და საცხოვრებელ ადგილებს ხშირად იცვლიდნენ. მედეა აღნიშნავს, რომ მეუღლის ავადმყოფობის შემდეგ ხან დისშვილთან და ხან დასთან ცხოვრობდა. ალექსანდრეც რამდენიმე საცხოვრებლის გამოცვლაზე საუბრობს:

„ამ დღეში ჩამაგდეს, თორემ მე აქ რა მინდოდა. ჩემს დასთან ვიყავი, იქ ვცხოვრობდი, მერე მმასთან ვიყავი [...] მერე ჩემმა დისშვილმა მითხრა, ერთ ოთახს აგიშენებ ჩემს ეზოშიო. ორი თვე დისშვილმა შემეფარა, ხოდა იქიდან ამათ შეაწუხეს, დღე-ღამე, სულ ურეკავდნენ, ჩვენ სირცხვილით გარეთ ვერ გამოვდივართო, წამოვიდეს ჩვენთანო. იმ ბიჭმა მითხრა მერე, დისშვილმა, ხომ ხედავ რა დღეში ვარ, ისევ შენი შვილები არიან, წადიო. მოვედი, შვილო, აქ, უფროს ბიჭთან ვიყავი, იმან მომიყვანა, შვილიშვილი მყავს, [...] კაი ბიჭია.[...] ვიყავი მათთან, ორი კვირის შემდეგ სახლიდან გამომავდეს ღამე. ბიჭმა მითხრა, აბა მე ქირით ვარო და არ გამოდის შენი ყოფნაო. კარგი-მეთქი, შვილო, ღამის პირველ საათზე გამოვედი გარეთ. მეტრო ისანთან ვცხოვრობდი, ცოლის ბიძაშვილის ბინაში, აქ არავინ ცხოვრობდა. ორი ღამე მოსკოვის პროსპექტზე დავიძინე კორპუსების პადიუზდებში [...] მერე მერიიდან უფროსმა მითხრა, დაგიწერ, ზუსტად იმ ადგილზე მიდიო. დამიწერა,[...] წავედი, იქაც არის ხანდაზმულთა თავშესაფარი. მივედი იქ, მიმიღეს, მითხრეს, რომ შენი პენსია თუ გაქვსო.კი-მეთქი, რაშია საქმე. იქიდან ჩემი და მეხმარებოდა, ფულით. ეგრე ვიყავი იქ, [...] მერე ახლოს ბინა დავიქირავე. თვეში 80 ლარს ვიხდიდი,6 თვე იქ ვიცხოვრე, [...].“

ალექსანდრეს მონათხრობი აჩვენებს იმას, თუ რამდენი საფეხურის გავლა მოუხდა რესპონდენტს იმისთვის, რომ თავშესაფარი ჰქონოდა. მან რამდენჯერმე შეიცვალა საცხოვრებელი ადგილი და ვერსად დაფუძნდა. ამგვარ მდგომარეობას იგი ინტერვიუში ასე აფასებს: „*გაუნათლებელი კაცი ვარ. წალიწად-ნახევარი დავდიოდი საბუთებით ხელში, არსად არაფერი გამოვიდა. სოციალური დახმარება მქონდა. სანამ ამ ბინას გაყიდიდნენ, მიტანილი მქონდა განცხადება, ფულსაც ვღებულობდი, მაგრამ[...] მერე აღარ ვიცოდი, პენსიაში ვიყავი უკვე. არ ვიცოდი, სად მივდიოდი, რას ვაკეთებდი. ეგეთ მდგომარეობაში ვიყავი, გათიშული ვიყავი. 1-2 კვირა ჩემს დასთან ვიყავი, დისშვილებთან, მმასთან.“*

თუმცა, ზოგიერთ რესპონდენტს საცხოვრებელი ადგილის გამოცვლა არ უწევდა. ერთ-ერთი რესპონდენტი იმასაც აღნიშნავს, რომ მას უხაროდა კიდევ ხანდაზმულთა სახლში წამოსვლა, რადგან, ასეთ შემთხვევაში, ექნებოდა საცხოვრებელი ადგილი: „აქ რომ მოვდიოდი, მიხაროდა, კი არ მწყინდა. ოჯახიდან რომ მოდის ადამიანი, ტირის, ცრემლად იღვრება. მაგრამ მიხაროდა. იმას ვერ წარმოვიდგენდი, რომ ცალკე ოთახი მექნებოდა. ამ ასაკში რთულია სხვასთან ცხოვრება ოთახში. სხვადასხვა ხასიათებია. ამიტომ, რომ მოვედი და ვნახე, რომ მარტო ვიქნებოდი ოთახში, თითქოს ბინა მივიღე. მერე გადასახადისგან გამათავისუფლეს, როგორც დევნილი. ძალიან კარგი განწყობით მოვედი აქ, რადგან უბინაო ვიყავი და ბინა მივიღე. შიგნითაა ყველაფერი, წყალიც, ტუალეტიც“ (ლამარა).

3.2. შევიწროება (abuse) ოჯახის წევრების მხრიდან

ზოგიერთი რესპონდენტი იმაზეც საუბრობს, რომ ოჯახის წევრთან კონფლიქტის გამო მოუწია საცხოვრებლად ცალკე გადასვლა. კონფლიქტი და დამაბულობა უკავშირდება ოჯახის წევრების მხრიდან ზეწოლას, რომელიც, ძირითადად, გამოიხატება ემოციურ, ან ფსიქოლოგიურ შევიწროებაში. ეს უკანასკნელი მოიცავს დამცირებას და აბუჩად აგდებას, სიტყვიერ შეურაცხყოფას და ჩხუბს, იგნორირებას, იზოლაციას სხვებისგან და ა.შ.

მართალია, ოჯახის წევრების მხრიდან ფიზიკური შევიწროვება იშვიათად სახელდება, თუმცა, ზოგიერთ რესპონდენტს ჰყოფნის გულწრფელობა და გამბედაობა, რომ ფიზიკური შეურაცხყოფის (კერძოდ, ცემის ან არაადამიანური გარემოს შექმნის) ფაქტებზე მიუთითოს:

„ბნელში ვეგდე, ღამე 5 წუთი წავიძინებდი სიცივეში, არც შეშას მაძლევდა, არაფერს... ჩემმა შვილმა უკვე იქედან დაიწყო ჩემზე ძალადობა., ვიდრე შვილები დაეზრდებოდა. მერე და მერე უფრო გადაირია. როცა მცემდა ქმარი, მხედავდა შვილი და [...] მხარს უმაგრებდა... ერთმანეთს ჰგავდნენ“ (მზია).

კვლევამ გამოავლინა ეკონომიკური ძალადობის შემთხვევებიც, რომლებიც უფრო გავრცელებულია ქალების პრაქტიკაში. კერძოდ, ხანდაზმულები საუბრობენ ფაქტებზე, როდესაც ისინი იძულებულნი ხდებოდნენ, საკუთარი პენსია მიეცათ შვილებისთვის და შვილიშვილებისთვის. იყო შემთხვევები, როდესაც ხანდაზმულები, ოჯახის წევრების მოთხოვნით, წინასწარ იღებდნენ რამდენიმე თვის პენსიას და აძლევდნენ მათ. ეს ხდებოდა ხანდაზმულების ნებისა და ინტერესების საზიანოდ. წინააღმდეგობის გაწევას აზრი არ ჰქონდა, რადგან ეს ძალადობის სხვა, უფრო მძიმე ფორმებს გამოიწვევდა.

„მატერიალურად რომ გვიჭირდა და ფული შემოეღოდა [შვილიშვილს], ვერაფერს ვერ ყიდულობდა. მე მაგზავნიდა ყველგან. მე ვუთხარი, არ შეიძლება ასე, ან იმუშავე ან რამე. მერე მე ვიხდიდი პენსიიდან. თვითონ კი არ იხდიდა. აქედან იწყებოდა ყველაფერი, ჩხუბიც და ყველაფერი” (ქეთევანი).

არსებობს რამდენიმე ისეთი შემთხვევა, როდესაც ოჯახის წევრების დავალებით იძულებული გახდა ხანდაზმული, რომ აეღო ბანკიდან სესხი, რის პროცენტსაც ხანდაზმულთა სახლში ყოფნისასაც იხდის.

ბუნებრივია, ფსიქოლოგიური, ფიზიკური და ეკონომიკური შევიწროება ხანდაზმულებში იწვევს სტრესს და გაუცხოებას.

3.3. ოჯახისგან გაუცხოება

რესპონდენტების ძირითადი ნაწილი (ისეთი, რომელსაც ოჯახის წევრები ჰყავს) მაინც იმაზე საუბრობს, რომ თავს ზედმეტად გრძნობს საკუთარი ოჯახის წევრის სახლში. ეს განცდა ბევრი მონაწილის მონათხრობში იკვეთება. სოფო ამბობს, რომ ოჯახისთვის ის ზედმეტი იყო, რადგან აღარ მუშაობდა, მისი ოჯახის წევრებს დაბალი ხელფასი ჰქონდათ და ამდენი ადამიანისთვის არ იყო საკმარისი. ასეთივე დამოკიდებულებას ამჟღავნებს ნინო: „*ასე [გაჭირვებაში] ცხოვრობდით და იძულებული ვიყავი, რომ აქეთ წამოვსულიყავი. ჩემი შვილისგან თან რომ პრობლემები მქონდა... მე ვთქვი, თუ ხელს ვუშლი ვინმეს, სულ წავალ აქედან-მეთქი.*“

ზურაბი ყვება, რომ ამავე მიზეზით წამოვიდა, თუმცა, უჭირს ოჯახის გარეშე ყოფნა:

„ვარჩიე წამოსვლა, რომ ერთად აღარ ვყოფილიყავით, ასე ჯობდა. მე კიდეც მყავდა დედით 4 ძმა, ისინი ხნიერები იყვნენ, ახლა ძალიან მიჭირს, მაგრამ... [ტირის]. მიჭირს ბავშვებთან განშორება. გორში ცხოვრობენ. წამოსვლა ვამჯობინე ჩემი ავადმყოფობის გამო, ხან ბავშვები წუხდებოდნენ, მე რომ ავად ვხვდებოდი. ბავშვები ძალიან მიყვარს. პრობლემა არავისთან მქონია, უბრალოდ, არ მინდოდა ოჯახი მეწვალეზინა. აქედან დაჟე ერთხელ წავედი. 10 დღე ამ წელში შემიძლია წავიდე.“

რესპონდენტების დიდი ნაწილი აღნიშნავს, რომ მათ სახლში მათთვის ადგილი არ იყო, რადგან მათი შვილების ოჯახი ისედაც საკმარისად დიდი იყო რიცხვობრივად. თითქოს, ზედმეტად გრძნობდნენ თავს. მაგალითად, ხათუნა ამბობს, რომ მისი შვილის ბინაში ოჯახის ხუთი წევრი ცხოვრობს და მისთვის ადგილი აღარაა: „*მე სადღა დავეტიო. განა არ ვუნდივარ, მაგრამ არა აქვთ, ფართობი არ ყოფნით.*“

3.4. მძიმე ეკონომიკური მდგომარეობა

რესპონდენტების ნაწილი, საკუთრების გარდა, საუბრობენ მათ მძიმე ეკონომიკურ მდგომარეობაზე და იმაზე, რომ პენსიის სიმცირემ და ოჯახის ფინანსებმა განაპირობა მათი მოხვედრა ხანდაზმულთა სახლში: „*ხშირად მეკითხებიან, რატომ წამოვედი. პენსია მქონდა 120 ლარი. ორივე შვილიშვილი სტუდენტი იყო, ფულს მართმევდნენ სულ. მე პენსია რაც მქონდა, რძალს ვაძლევდი, დიდი გასავალი იყო*“ (მამუკა).

მძიმე ეკონომიკური მდგომარეობა ყველაზე მწვავედ აისახებოდა შიმშილში, რომლის წინაშეც არაერთხელ მდგარან ხანდაზმულები. საკვების უკმარისობა უკავშირდება ცხელი კერძის დეფიციტს და საკვების არამრავალფეროვნებას. ხშირად ყოფილა შემთხვევები, როდესაც ხანდაზმულებს მოჰნატრებიათ ზოგიერთი ისეთი რამ, რაც ჯანსაღი კვების რაციონის ჩვეულებრივი შემადგენელი ნაწილია (თევზის ან ხორცის ნაირსახეობა, ტკბილეული და სხვ.)

3.5. ჯანმრთელობის მძიმე მდგომარეობა

ეკონომიკური მდგომარეობის გარდა, მნიშვნელოვან ფაქტორად დასახელდა რესპონდენტის **ჯანმრთელობის მდგომარეობა**, რომლის გამოც მათ ესაჭიროებოდათ მუდმივი ყურადღება. მარიამი ამბობს:

„ისეთი წარსული არ მქონია, რომ აქ მოვხვედრილიყავი, მაგრამ ამ ფეხმა დამღუპა. [...] [რომ არ მოეკვეთათ ფეხი] არა მგონია [წამოვსულიყავი]. ჩემი შვილი [...] არ ფიქრობდა, რომ მე პატრონი მჭირდებოდა. მე როგორ მოგიარო, ხომ არ დაგბან და მოგივლიო. ვერც კი მოიფიქრებდა, რომ წამოვიდოდი. აზრადაც არ ჰქონდა. რა ვქნა შვილო, რა ვქნა. პენსიას მხოლოდ ასაკისას ვიღებდი.“ იმავეს ყვება ზურაბი, რომელიც ამბობს, რომ მაღალი წნევების გამო ეშინია მარტო დარჩენა და მუდმივად ესაჭიროება ყურადღება: „აქ მაინც ცოტა გვაქცევენ ყურადღებას, სახლში მარტო ვრჩებოდი.“

ხშირად ხდებოდა ისეც, რომ ისინი მიიჩნევდნენ, რომ მათ ვერ უვლიდნენ საკუთარი ოჯახის წევრები ან თავად ვერ უვლიდნენ საკუთარ თავს და ესაჭიროებოდათ სხვისი დახმარება. ეკა ამბობს, რომ მისი ოჯახის წევრებს ჯანმრთელობის პრობლემები აქვთ და არ შეუძლიათ მისი მოვლა: „*ჩემმა რძალმა მითხრა, შენ მოგიარო, შენს შვილსო თუ შვილიშვილსო და წამოვედი.*“ ანა კი ყვება, რომ მას შემდეგ, რაც მისმა შვილებმა მიითვისეს მისი საკუთრება, მას დაუთმეს ერთი პატარა ოთახი, „*რომელშიც სინათლეც კი არ იყო [...] არც მაქცევდნენ ყურადღებას.*

მერე იძულებული გავხდი წამოვედი აქ. ბოდიში და, ღორი არ ეყოლება კარგ პატრონს, მე რომ ვიყავი, იმ დღეში.“ ლალი კი ამბობს, რომ მისმა დამ, რომელთანაც აქამდე ცხოვრობდა, მომვლელი ვერ იშოვა, „წამომიყვანა, კარგად რომ გახდები, მერე წაგიყვანო და აღარ მივყავარ [...] მოდის ხოლმე, მაგრამ აღარ მივყავარ [...] ქმარი ჰყავს უხასიათო.“

3.6. ოჯახის წევრის გარდაცვალება

ზოგიერთი რესპონდენტი საუბრობს იმაზე, რომ ყველაფერი მათი ოჯახის წევრების გარდაცვალების (შვილი, მეუღლე, მშობლები, დედამამიშვილები) შემდეგ შეიცვალა. რამდენიმე მათგანი პირდაპირ ამბობს, რომ ამ მოვლენამ განაპირობა მათი ხანდაზმულთა სახლში გადმოსვლა: „აქ მოსვლის ამბავი ისაა, რომ შვილი დამეღუპა. 2004 წელში. დედამისმა ვერ გადაიტანა, ჩავარდა ლოვინად და გადაეყა მას [...] აქ მოვედი ამ გასაჭირისგან თავის დასახსნელად“ (ნიკოლოზი, 79 წლის, ქვრივი).

ოჯახის წევრის გარდაცვალება იწვევს ხანდაზმულის მარტო დარჩენას და „პატრონის“ დაკარგვას. ასაკოვანს კი არ შეუძლია დამოუკიდებლად გაუმკლავდეს მის წინაშე არსებულ ეკონომიკურ, სამედიცინო თუ ფსიქოლოგიურ პრობლემებს და ზრუნვას ხანდაზმულთა თავშესაფარში ეძებს.

* * *

ეს ის ძირითადი მიზეზებია, რომელთაც თავად რესპონდენტები ასახელებენ. როგორც უკვე აღინიშნა, ისინი ამბობენ, რომ იქ მოხვედრა მათი ნება და გადაწყვეტილება იყო. მაგალითად, მარიამი ამბობს, რომ ტაქსით წავიდა პირდაპირ ხანდაზმულთა სახლში, ჯანმრთელობის გამო. ზოგიერთი იმასაც აღნიშნავს, რომ მეზობლებმა შეუგროვეს საბუთები და აღწერეს მისი მდგომარეობა. საინტერესო იყო, ნაზის შემთხვევა, როდესაც მისი შესვლა ხანდაზმულთა სახლში არ იყო საკუთარი გადაწყვეტილება: „მე ავადმყოფობის პენსია მქონდა 80 ლარი, [...] დავწერე განცხადება, რომ უბინაოდ ვარ და დახმარება ვითხოვე და დამეხმარნენ ამით. მე რა ვიცოდი, აქ რომ მოვდიოდი, მე მეგონა, ბინას მომცემდნენ.“ როგორც მისი მონათხოვრიდან ჩანს, ბინის მიღება უნდოდა სახელმწიფოსგან. დაახლოებით მსგავსი ისტორია აქვს ხათუნას, რომელმაც საკუთარ შვილს სთხოვა ოთახის დაქირავება, რადგან არ უნდოდა მასთან ცხოვრება. შედეგად, აღმოჩნდა მომსახურებაში: „მე ცუდი საქმე არ გამიკეთებია, რომ ვთქვა, რომ გამომავდეს. არა, გამოგდებული არ ვარ მე. [...] ეგრე გამოვიდა, რომ ჩემი სურვილით მოვედი აქა.“ ასეთი შემთხვევები ბევრი არ არის, ძირითადად, ეს იყო მონაწილეების გაცნობიერებული გადაწყვეტილება.

ხანდაზმულთა სახლში წასვლისას საინტერესო იყო შემდეგი ტენდენცია: როგორც ჩანს, ეს გადაწყვეტილება რესპონდენტებისთვის დაკავშირებულია სირცხვილის განცდასთან,

რადგან აქ ცხოვრება სტიგმას წარმოადგენს. ეს ტენდენცია ვლინდება იმაში, რომ რესპონდენტები ყველასთვის თქმის გარეშე წყვეტენ ამას: „ტაქსი დავიჭირე და წამოვედი, არავისთვის მითქვამს“ (მარიამი). ასეთ გადაწყვეტილებაზე რამდენიმე რესპონდენტი საუბრობს: „მე არავის გამოვუგდივარ, მაინცდამაინც, ბებრების სახლში რომ ვიყო. [...] ამათ არ იცოდნენ აქ თუ უნდა წამოვსულიყავი, მაგრამ რომ გაიგეს, აღტაცება არ გამოუხატავთ“ (სოფო). გარდა ამისა, სტიგმის ილუსტრაციაა ისიც, რომ რესპონდენტების თქმით, მათი ოჯახის წევრები (მეუღლეები, შვილები, ნათესავები) ამ გადაწყვეტილებას საკმაოდ უარყოფითად აფასებდნენ: „[ჩემმა მეუღლემ] წერილი დაუტოვა ჩემს მეგობრებს, რომ იქნებ გაუწიოთ აგიტაცია, არ წავიდესო [ხანდაზმულთა სახლში]. არ უნდოდა, რომ წამოვსულიყავი“ (ლამარა).

4. სოციალური მუშაკის შეფასება

აღსანიშნავია ის, რომ რესპონდენტები იშვიათად და ცოტას საუბრობენ სოციალურ მუშაკსა და სოციალურ სამსახურებზე. ისინი, ძირითადად, ფაქტებზე ამახვილებენ ყურადღებას, თუ როდის მოვიდა სოციალური მუშაკი, რა მოინიშნა და ა.შ. რამდენიმე რესპონდენტი ამბობს, რომ მას დღემდე აკითხავს სოციალური მუშაკი, ხოლო ზოგიერთს, შეფასების შემდეგ, მასთან შეხება არ ჰქონია.

საინტერესოა, იმ რესპონდენტების გამოცდილება სოციალურ მუშაკთან ურთიერთობისა, რომლებსაც ოჯახში არასათანადოდ ეპყრობოდნენ ან ძალადობდნენ. ზოგიერთი მათგანი ამბობს, რომ სოციალური მუშაკი დაინტერესდა მათი მდგომარეობით: „კითხა [შვილიშვილს] რატომ ჩაგრავთ ამისთანა ქალსო. [...] იმან დაწერა, არაადეკვატური ცხოვრება აქვსო, ცოდოა ასეთ ოჯახში იყოს ეს ქალბატონიო“ (ქეთევანი). მარიამი კი ამბობს, რომ მისი თხოვნა, მალე მოეგვარებინათ მისი ხანდაზმულთა სახლში გადასვლის საკითხი, ოჯახში არასათანადო პირობების გამო, მუშაკმა გაითვალისწინა და დაეხმარა.

სხვა შემთხვევებში, რესპონდენტები ამბობენ, რომ ვერ გაბედეს სოციალური მუშაკისთვის მათი რეალური მდგომარეობის თქმა, რადგან ეშინოდათ ოჯახის წევრების მხრიდან ძალადობის. მცირეა ისეთი რესპონდენტების რაოდენობა, რომლებიც უკმაყოფილოები არიან სოციალური მუშაკის დახმარებით. ისინი, ძირითადად, ამბობენ, რომ მან არაფერი გამოიკვლია ან მაღალი ქულები (სოციალურად დაუცველთა ბაზისთვის) დაუწერა.

5. ხანდაზმულთა სახლის შეფასება

კვლევის მონაწილეები საუბრობდნენ ხანდაზმულთა სახლის მიმართ მათ დამოკიდებულებაზე. აღსანიშნავია, რომ ამ საკითხზე ინტერვიუებში გაცილებით ნაკლებს საუბრობდნენ, ვიდრე საკუთარ ოჯახსა და შვილებზე. ერთ-ერთი საინტერესო ტენდენცია, რაც ინტერვიუებში გამოიკვეთა, ისაა, რომ რესპონდენტები მომსახურების შესახებ საუბარს

მეტ-ნაკლებად დადებით ემოციურ და შეფასებით ფონზე იწყებენ, ხაზს უსვამენ მის მიმართ პოზიტიურ დამოკიდებულებას, თუმცა, ზოგიერთ შემთხვევაში, ინტერვიუს განმავლობაში ეს მიმართება მნიშვნელოვნად იცვლება.

რესპონდენტები ამბობენ, რომ მათ მდგომარეობაზე დადებითად იმოქმედა ხანდაზმულთა სახლში გადმოსვლამ. მაგალითად, სოფო საუბრობს, რომ შვილებთან ცხოვრების პერიოდში სულ დამაბული იყო და აქ გადასვლის შემდეგ, თითქოს, მეორედ დაიბადა. ეთერი (80 წლის, ქვრივი), ასევე, საუბრობს იმაზე, რომ კარგად შეხვდნენ გადმოსვლისას და სწრაფად მოუწყვეს ოთახი. ზოგიერთი მათგანი ამბობს, რომ ხანდაზმულთა სახლში ყოფნა სჯობს მისთვის. თუმცა არიან ისეთი რესპონდენტებიც, რომელთაც დასაწყისში გაუჭირდათ მომსახურების შეგუება და მოგვიანებით მიეჩვივნენ:

„ძალიან [გამიჭირდა]. საგიჟეთივით მეგონა, ცოტაზე კი გავს, მაგრამ უფრო უარესი მეგონა. დამიწყეს ჯღანვა, კარგი ჩაცმული რომ მოვედი. [...] ერთი თვის შემდეგ სხვა მოვიდა, ის გადასარევი ქალი იყო. [...] როგორც შვილი, ისე მექცეოდა. [...] სულ იმას ვამბობდი, უპატრონო ბავშვთა სახლში გავიზარდე და ეხლაც უპატრონო ბავშვთა სახლში ვართ-თქო. [...] შემთხვევით მოვხვდი აქ, მეგონა, ბინაში მივყავდი [შვილს] და მოვხვდი აქ. ძალიან ვნერვიულობდი პირველად და მერე მივეჩვიე“ (ნაზი).

თავად ხანდაზმულთა სახლის მომსახურებით რესპონდენტები, ძირითადად, კმაყოფილები არიან და აღნიშნავენ, რომ კარგად გრძნობენ თავს. ანა აღნიშნავს: „*აქ ძალიან კარგად ვარ, არ ვიცი, სად ვიყავი აქამდე.*“ რესპონდენტების კმაყოფილება, ძირითადად, ეხება მომუშავე პერსონალს, სამედიცინო მომსახურებას და ინფრასტრუქტურას. რესპონდენტები ხშირად აქებენ დაწესებულების დირექტორს: „*[დაწესებულების დირექტორი] არაჩვეულებრივი ადამიანია, გამგები, ყველას ეფერება*“ (ქეთევანი). მზია აღნიშნავს, რომ თავიდანვე კარგად შეხვდა მომსახურე პერსონალი და ყურადღებებიანი არიან. ამ უკანასკნელზე სხვა რესპონდენტებიც საუბრობენ.

კვლევის ზოგიერთი მონაწილე აქცენტს აკეთებს იმაზე, რომ მას კარგად უვლიან ხანდაზმულთა სახლში: „*აქ როგორც გვივლიან, მე ვინ მომივლიდა ასე? შვილიანი ადამიანები ვინც არიან, შვილებმა გამოუშვეს, იქ ვერ მოუვლიან ასე, როგორც აქ. [...] გადავიტანე 4 ოპერაცია [...] აქ მშვიდად ვარ, რომ მომვლელი მყავს.*“ რამდენიმე რესპონდენტი ამბობს, რომ იქ უკეთ უვლიან, ვიდრე სახლში მოუვლიდნენ. ზოგიერთი იმასაც კი აღნიშნავს, რომ სწორედ მომვლელის საჭიროების გამო, მისთვის მნიშვნელოვანი ადგილია ხანდაზმულთა სახლი. თუმცა, მეორე მხრივ, ზოგიერთი რესპონდენტი არასაკმარის მოვლაზეც საუბრობს. მაგალითად, მამუკა ამბობს: „*კაცს უფრო გაუჭირდება [აქ]. [...] ტანისამოსის რეცხვა, რამე. აქ გვიკეთებენ ყველაფერს, მაგრამ კაცი მაინც კაცია. ქალმა თავისებურად ყველაფერი იცის, როდის რა გააკეთოს. [...] შენ რაც გინდა, იმას გააკეთებ სახლში. აქ როცა გინდა, ვერ შეჭამ, რაც გინდა, ვერ შეჭამ.*“

ზოგიერთი რესპონდენტი საუბრობს ხანდაზმულთა სახლში არსებულ პირობებზე. ერთ-ერთი მათგანი ამბობს, რომ სახელოსნოც მისცეს, გამოფენის მოწყობასაც აპირებს და აქტიურად ჩართულია მომსახურების სოციალურ ცხოვრებაში. მართა (75 წლის, ქვრივი) ამბობს: „რომ შემომოყვანა[დირექტორმა], მაჩვენა პირობები, მომეწონა ამ სასადილოში რომ ვზივარ, მგონია, საკუთარ სახლში ვარ, ბევრი ნივთი სახლიდან წამოვიღე. ხოდა ასე მოვხვდი აქ მე და ყველას ვეუბნევი, რომ მოვიდეს კიდეც აქ ხალხი. უბრალოდ, იცით რაა? ძალიან კარგია, მაგარამ გინდა მაინც შენი კუთხე რომ გქონდეს სიბერის დროს, ძალიან ძნელია. ისე პირობები კარგია ძალიან, სისუფთავეა, ყველგან, ესე კი არ არის, აქ კარგი უფროსია, კარგი მზარეული, კარგი მეზობლები.“

პირობების გარდა, რესპონდენტებისთვის მნიშვნელოვანია ხანდაზმულთა სახლის ადგილმდებარეობა, ძირითადად, ქალაქი, რომელშიც ასეთი საცხოვრებელი მდებარეობს. მაგალითად, ლელა ამბობს, რომ ძალიან უნდა თბილისში, რადგან იქ უფრო არიან მისი ნაცნობები: „ძალიან მინდა თბილისში. იქ უფრო არიან ჩემი ნაცნობები. აქ ვინმე რომ არ მომდის პატრონი, გულზე ძალიან მოქმედებს, ვტირივარ სულ... მეუბნებოდნენ, ასეთი ძლიერი ხარო, ამ ტანჯვაშიცო, ახლაც ასე ვარ. რატომ არ დაინახეს შენი სიკეთეო... მინდა, რომ ახლო ვინმე მყავდეს.“ ზოგადად, როგორც ზემოთ აღინიშნა, კვლევის მონაწილეებისთვის ძალიან მნიშვნელოვანია ნათესავების, ოჯახის წევრებისა და ახლობლების მხრიდან მათი მონახულება, ამიტომ ხანდაზმულთა სახლის მდებარეობა ერთ-ერთი ძირითადი ფაქტორია.

გარდა მომსახურე პერსონალის, გარემო პირობებისა და ადგილმდებარეობისა, რესპონდენტები ხშირად განსაკუთრებულად დადებითად არიან განწყობილნი სამედიცინო მომსახურების ხარისხის მიმართ მომსახურებაში. რამდენიმე მათგანის ინტერვიუს მიხედვით, როდესაც შეექმნათ ჯანმრთელობის პრობლემები, ხარისხიანი სამედიცინო მომსახურება მიიღეს: „აქ გაუმჯობესდა ჩემი ჯანმრთელობის მდგომარეობა, სულ მნახულობს ექიმი. რაც მე აქ ვარ, 7-8 თვეა, მე ჯანმრთელობის პრობლემა არ შემქმნია. წნევა რომ წნევას, ისიც არ მქონია“ (მზია).

კვლევის მონაწილეთა ნაწილი აქცენტს აკეთებს მათ მეზობლებზე ხანდაზმულთა სახლში და ამბობს, რომ იქ, ძირითადად, კარგი ხალხი ცხოვრობს. ქეთევანი ამბობს, რომ კომფორტულადაა, რადგან ადამიანებისგან სითბოს გრძნობს. თუმცა, ზოგიერთი რესპონდენტი სწორედ ამითაა უკმაყოფილო - იმ ადამიანებით, რომლებიც მათთან ერთად ცხოვრობენ მომსახურებაში: „ეს ბოლო პერიოდი გულნატკენები ვართ ყველანი: ეს არის მოხუცთა პანსიონატი, აქ უნდა იყოს სიმშვიდე, სიწყნარე, ესენი კიდეც აგზავნიან გიჟებს. ჩვენი დირექტორი არის ძალიან ცუდ მდგომარეობაში, რომ აგზავნიან სოციალური უზრუნველყოფიდან.“ (მაკა) მეორე მხრივ, ზურაბი საუბრობს არა მხოლოდ იმაზე, რომ

მასავით აქტიური მოსახლეები არ არიან ხანდაზმულთა სახლში, არამედ იმაზეც, რომ ტელევიზორიც არ არის, რაც მას ძალიან აკლია.

იმ ხანდაზმულებისთვის, რომლებსაც შეზღუდული შესაძლებლობები აქვთ, განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი აღმოჩნდა, ხანდაზმულთა თავშესაფარში ყოფნა, რამდენადაც მათ ჰყავთ სპეციალური მომვლელი, რომელთა ყოლის საშუალებაც სახლის პირობებში შეუძლებელი იყო.

საბოლოოდ, ხანდაზმულთა სახლით ზოგადი კმაყოფილება სახეზეა; თუმცა, მნიშვნელოვანია ისიც, რომ რესპონდენტები განიცდიან თავისთავად იმ ფაქტს, რომ ამგვარ საცხოვრებელში არიან. ამის კარგი ილუსტრაციაა დაჩის ინტერვიუ, რომელიც დადებით დამოკიდებულებას საცხოვრებლის მიმართ აფიქსირებს, თუმცა ამბობს, რომ პატარა ოთახიც რომ ჰქონდეს სადმე, აქ არ გაჩერდებოდა.

6. ხანდაზმულთა სახლში ცხოვრების მიმართ დამოკიდებულება

რესპონდენტების მხრიდან ხანდაზმულთა სახლის მიმართ უარყოფით დამოკიდებულებას, ძირითადად, განსაზღვრავს არა ინფრასტრუქტურული პრობლემები ან მოსახლეების თავისებურებები, არამედ ის ფაქტი, რომ ეს მომსახურებაა და, როგორც ზემოთ აღინიშნა, იქ ცხოვრება სტიგმატანაა დაკავშირებული. როგორც ჩანს, ეს კვლევის მონაწილეებს მნიშვნელოვან დისკომფორტს უქმნის. ნიკოლოზის ნაამბობი ამის კარგი ილუსტრაციაა:

„მაშინ, როცა აქ დამყავდა ხალხი ტაქსისტობის დროს, მეუბნებოდნენ, უპატრონოთა სახლს ეძახდნენ. მაშინ თითქმის ცრემლი მომდიოდა და ფულს არ ვიღებდი მათგან, მაგრამ რას მოვიფიქრებდი, რომ მეც აქ მოვხვდებოდი. აქ რომ მოვედი და გადავხედე აქაურობას, [...] ძალიან განვიცადე. თითქმის ხომ გაჭირვებული ვიყავი, [...] მაგრამ ასეთი სიტუაცია რომ ვნახე, ჰამაც კი აღარ მინდოდა და დავაპირე წასვლა, მაგრამ ნელ-ნელა შევეჩვიე.“

ასე გულდაწყვეტით საკუთარ სიტუაციაზე ბევრი რესპონდენტი საუბრობს. კატო, 82 წლის, ამბობს, რომ მისთვის სასჯელია ხანდაზმულთა სახლში ყოფნა: „წარსულს რომ გადავხედავ, სულ ვტირივარ, რატომ მოვხვდი აქ. ჩემი მეზობლები გაგიჟებას იყვნენ, აქ რამ წამოგიყვანაო, ეს მთავრობის სახლიაო. მე ვუთხარი, რა მოხდა მერე, ისედაც მთავრობის ხელში ვართ-მეთქი. არავის წინაშე ცუდი არ დამიმსახურებია, არც თანამშრომლებთან, არც ნათესავებთან, არც მეზობლებთან, სადაც არ უნდა იკითხო, მე არავისთვის არაფერი დამიშავებია, მაგრამ ასე დავისაჯე, ალბათ ასე იყო საჭირო. აქ კარგი პირობებია, მაგრამ შენი ოჯახი სულ სხვაა.“ კატოს სიტყვები არ არის მხოლოდ ინდივიდუალური დამოკიდებულება. მსგავსი თვალსაზრისი ბევრი სხვა მონაწილის ინტერვიუდან იკვეთება: „ამას ვერ

ვიფიქრებდი,მე თუ აქ მომიწევდა მოსვლა. აქ რა მინდოდა. მთელი [ქალაქი] მიცნობს. იმიტომ ავდექი და ჩუმად წამოვედი, მაგრამ მაინც გაიგეს და ყველა შოკში ჩავარდა. სად არისო? პანსიონატში რა უნდაო. მაგრამ აბა რა მექნა, მეტი გამოსვალი არ მექონდა, სად უნდა წავსულიყავი.(მარიამი).

ნაზი თითქოს კმაყოფილია ხანდაზმულთა სახლით, მაგრამ მას მაინც აქვს განცდა, რომ „უპატრონო ბავშვთა სახლშია“ და რომ შემთხვევით მოხვდა იქ. ინტერვიუს ამგვარი განვითარება და ზემოთ აღნიშნული ასოციაცია ხაზს უსვამს იმას, რომ რესპონდენტები არ არიან კმაყოფილები თავად იმ ფაქტით, რომ ხანდაზმულთა სახლში არიან. მიუხედავად ასეთი დამოკიდებულებისა, რასაკვირველია, არიან ისეთი რესპონდენტებიც, რომლებიც ამბობენ, რომ ოჯახში სხვა წევრებთან თანაარსებობას მარტო ურჩევნიათ ყოფნა. თუმცა, ძირითადად, კვლევის მონაწილეებს ძალიან უჭირთ იმასთან გამკლავება, რომ ხანდაზმულთა სახლში ცხოვრობენ. მათი უმრავლესობა ამბობს, რომ მათ ეს არ დაუმსახურებიათ და რომ თავს უიმედოდ გრძნობენ. ისინი საკუთარ თავს აღიქვამენ, როგორც უპატრონოდ დარჩენილებს. როგორც კატო აღნიშნავს: „*დავრჩი ასე უპატრონოდ. ისეთი ოჯახი მყავდა, საუკეთესო. ახლა დაბეჩავებული ვარ. რატომ დავრჩი ცოცხალი... ახლა მივხვდი, სიბერეში, თურმე არავის არ სჭირდება, თუ შენგან რამეს არ გამოელიან [...] სანამ ვჭირდებოდი ხალხს, ძალიან კარგი ვიყავი და ახლა, მე რომ მჭირდებიან, არავინ ვარ.*“ მზიაც ამბობს, რომ უბედურია თავისი მდგომარეობის გამო და ვერ იფიქრებდა, თუ ცხოვრება ასე შეეცვლებოდა. ლალიც ამავეს გრძნობს: „*ბედი არა მწყალობს, რა ხდება, ვერ გავიგე. გათხოვების შემდეგ დღემდე ვერ გავიხარე. თუ რამეს ვინატრებ, უკულმა მისრულდება. რომ ვინატრებ, ნეტავ ის ნივთი ჩემი იყოს, რომც მექონდეს, ან დამეკარგება, ან გამიტყდება*“ (ლალი).

რესპონდენტების ამგვარი დამოკიდებულება მიუთითებს იმაზე, რომ მათ არ მოსწონთ თავისი ხანდაზმულთა სახლში ცხოვრების ფაქტი. ისინი ხშირად გამოხატავენ გულისტკივილს საკუთარი ოჯახის წევრების მიმართ ამის გამო. მეტიც, ამბობენ, რომ მათი ცხოვრება არასწორად წავიდა, რადგან მოუწიათ ხანდაზმულთა სახლში ცხოვრება.